

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГОЛОВНІНА ОЛЕНА ГЕРМАНІВНА

УДК 351.83:331.522.4:33(043.3)

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ**

08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису
Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природо-
користування України Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
Талавиря Микола Петрович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри економічної теорії

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Гальцова Ольга Леонідівна,
Класичний приватний університет,
завідувач кафедри національної економіки,
маркетингу та міжнародних економічних відносин

доктор економічних наук, професор
Зось-Кіор Микола Валерійович,
Полтавська державна аграрна академія,
професор кафедри менеджменту

доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Сафонов Юрій Миколайович,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»,
заступник директора з науково-методичної роботи

Захист відбудеться «30» вересня 2021 року о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 308

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «28» серпня 2021 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Гогуля

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток людського капіталу знаходиться в центрі глобальної стратегії світового розвитку, тісно пов'язаний з прагненням стійкого економічного зростання на благо всіх прошарків населення. Науково-практичне обґрунтування концепції формування продуктивних сил у формі людського капіталу є одним із найважливіших напрямів реалізації соціально-економічної політики української держави, що актуалізовано загальносвітовим зростанням ролі інтелекту і знань у соціально-економічному розвитку, конкурентоспроможності суб'єктів на тлі зростаючих викликів. Останні проявляються у процесі прискорення науково-технічного прогресу, стрімкого поширення інновацій, інформаційних технологій у різних сферах життєдіяльності. Загострення інституційних, інноваційних і соціалізаційних чинників актуалізує питання зміни моделі державного регулювання економічного розвитку, обираючи за основний орієнтир розвиток людського капіталу як основу національного багатства і добробуту держави.

Засновниками теорії людського капіталу та розробниками методології його дослідження є: А. Сміт, А. Маршалл, В. Льюїс, Г. Беккер, Д. Бьюкенен, Д. Кендрік, Д. Мілль, Т. Шульц, У. Томпсон, Ф. Ліст та ін. Методологічні, методичні, прикладні питання відтворення продуктивних здібностей людей є об'єктом наукових досліджень українських вчених: Д. Богиня, Д. Мельничука, С. Мочерного, О. Грішнєвої, Л. Михайлової, Е. Лібанової, О. Бородіної, О. Гальцової, М. Зось-Кіора, В. Антонюк, Ю. Сафонова та ін. Акцентували увагу на значенні та функціях держави в ринковій системі А. Маршалл, Д. Акерлоф, Д. Бейлі, Д. Б'юкенен, Д. Кейнс, Д. Гелбрейт, Д. Міль, К. Макконнелл, Л. Ерхард, С. Брю та ін. Дослідниками механізмів, інструментів, методів державного регулювання економіки є: В. Геєць, Л. Антонова, Л. Гриневич, Н. Ушенко, О. Кузьмін, О. Попова, С. Кваша, М. Талавири та ін. Незважаючи на існування різних теоретичних підходів щодо формування людського капіталу, недостатньо досліджений науковий підхід до державного регулювання розвитку людського капіталу в умовах економічних викликів в Україні, як цілісної системи, що обумовило актуальність і вибір теми дисертації, постановку мети і завдань, об'єкт, предмет, логіку та структуру роботи, її наукову та прикладну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з тематикою наукових досліджень Національного транспортного університету та наукового журналу «Економіка і фінанси» у межах науково-дослідної теми: «Соціально-економічні проблеми менеджменту» (номер державної реєстрації 0114U006189), де автором досліджено методологію оцінки вартості власності; «Проблеми соціально-економічного розвитку підприємництва» (номер державної реєстрації 0114U006191), у межах якої здобувачем запропоновано оцінку впливу державного регулювання на розвиток людського капіталу, зокрема підприємницького капіталу в умовах розвитку кондомініумів; «Підвищення ефективності управління підприємствами різних організаційно-правових форм

в умовах фінансово-економічної нестабільності (номер державної реєстрації 0114U006193), де автором досліджено теорію і методологію соціально-економічного регулювання складових людського капіталу в трансформаційних умовах; «Структурні трансформації економіки: макро-, мезо- і мікрорівня» (номер державної реєстрації 0115U005679), у межах якої автором запропоновано теоретико-методологічні підходи до визначення та оцінки людського капіталу; «Проблеми зайнятості та регулювання трудових відносин в галузях економіки» (номер державної реєстрації 0114U006190), де здобувачем визначено проблеми формування людського капіталу та проаналізовано зарубіжний досвід; «Формування та вдосконалення механізму сталого розвитку економічних систем» (номер державної реєстрації 0114U006192), де автором запропоновано методологію та підходи до формування людського капіталу; «Методологічні та практичні основи економіки природокористування» (номер державної реєстрації 0114U006194), у межах якої автором удосконалено методологію та модель управління людським капіталом з урахуванням чинника екологізації; «Розробити методику соціально-економічного обґрунтування реконструкції та капітального ремонту окремих ділянок автомобільних доріг» (номер державної реєстрації 0108U003505), у межах якої запропоновано систематизацію об'єктів придорожньої інфраструктури з метою створення та організації надання суспільно необхідних послуг при обслуговуванні перевізників і пасажирів.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертації є розробка теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо управління розвитком людського капіталу з використанням механізму державного регулювання як передумови соціально-економічного зростання держави.

Для досягнення мети у роботі поставлено та вирішено такі завдання:

- дослідити теоретико-методологічні підходи до визначення сутності, специфіки, структури «людського капіталу»;
- сформулювати теоретико-методологічні засади управління людським капіталом;
- визначити сучасні методологічні підходи до формування людського капіталу в сучасних умовах функціонування національної економіки;
- сформулювати складові та побудувати архітектуру концепту управління людським капіталом;
- діагностувати стан людського капіталу України відповідно до світових рейтингів;
- провести моніторинг передумов розвитку людського капіталу на державно-регіональному рівні управління;
- здійснити діагностику формування людського капіталу в домогосподарстві;
- сформулювати моделі розвитку людського капіталу;
- обґрунтувати моделі державного регулювання щодо зміни структури людського капіталу;
- здійснити моделювання впливу показників соціально-економічного розвитку на рівень людського капіталу та індекс людського розвитку;

- побудувати концепт синергетичних змін і моделі державного регулювання людського капіталу на засадах синергії;
- удосконалити концепцію розвитку людського капіталу в Україні та обґрунтувати її законодавчо-регуляторний інструментарій;
- запропонувати науково-методичні підходи до реалізації пропозицій щодо розвитку людського капіталу в Україні.

Об'єкт дослідження – процес державного регулювання розвитку людського капіталу на національному рівні.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів впливу державного регулювання на процеси розвитку людського капіталу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічним підґрунтям дисертації є діалектичний метод пізнання, системно-структурний аналіз, фундаментальні положення економічної теорії, наукові концепції щодо аналізу впливу державного регулювання на формування і розвиток людського капіталу. Дисертаційні завдання вирішувалися на засадах загальнонаукових і спеціальних методів: дедукції (у процесі визначення логіки структури роботи, предмета дослідження в єдності, взаємозалежності складових), індукції (для формування загальних висновків), абстрактно-логічного синтезу (для уточнення категорій), методу дослідження тривимірного простору (при визначенні концепту структури формування людського капіталу, впливу рівневих управлінських чинників, синергії взаємодії), історичного (у процесі дослідження еволюції наукових поглядів на визначення, структуру, управління людським капіталом), головних компонент (для встановлення впливу інструментів державного регулювання на формування людського капіталу), прибутку покриття та теоретико-множинного підходу (в процесі визначення логіки формування взаємозв'язків, політики управління), структурно-логічного аналізу (в процесі розробки моделей управління людським капіталом, організаційно-економічного механізму державно-приватного партнерства), табличного, графічного (для унаочнення емпіричних даних, схем теоретичних і практичних положень), економіко-статистичних (у процесі встановлення причинно-наслідкових зв'язків), економетричного (для визначення щільності зв'язку між незалежними чинниками і адаптивним людським капіталом та ВВП, індексом людського розвитку), рангів (формулювання ступеня узгодженості думок експертів), експертної оцінки (при обґрунтуванні вагомості чинників, інтегральних показників), індикативного планування (у процесі розробки пропозицій).

Інформаційною базою дослідження з питань розвитку людського капіталу в контексті державного регулювання є нормативно-правові акти України, інформація Державної служби статистики України, міжнародних організацій, Міністерства економіки України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства інфраструктури України, Інституту демографії, соціальних досліджень імені М. Птухи НАН України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, наукові фахові видання України, закордонні наукові видання, інформація з мережі інтернет, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні і розробці теоретико-методологічних, методичних, практичних рекомендацій, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему формування комплексу інструментів, методів державного регулювання розвитку людського капіталу в Україні:

вперше:

– запропоновано структуру людського капіталу, яку класифіковано за компонентами (капіталізований внесок у майбутні покоління, фізіологічний, підприємницький, інтелектуальний, соціальний, трансакційний ефекти використання корпоративних, суспільних благ); видами благ (приватне, колективне, суспільне), рівнями управління (домогосподарство, компанія, регіон, держава), часовими змінами компонентів людського капіталу (умовно-постійні, умовно-змінні), суб'єктами отримання переваг (індивід, компанія, регіон, держава); інноваційними змінами (інституційні, екологізаційні, інноваційні, соціалізаційні), що дало змогу сформулювати концепт інноваційних змін людського капіталу, обґрунтувати заходи державного регулювання процесів його розвитку;

– обґрунтовано концепт інноваційних змін людського капіталу як метод дослідження тривимірного простору, що представлений взаємозв'язками між запропонованими компонентами структури людського капіталу та виокремленими складовими інноваційних змін на різних рівнях управління, що застосовано до оцінки стану людського капіталу, формування у розрізі інструментів і заходів управління людським капіталом, синергії, обґрунтування доцільності створення національного фонду сприяння розвитку людського капіталу, при моделюванні людського капіталу;

– запропоновано багаторівневу модель управління людським капіталом, яка враховує його структуру та концепт інноваційних змін, заснована на моделях людського капіталу (загально-теоретичних, функціонально-теоретичних, адаптаційних моделях добробуту, моделях впливу державного регулювання на елементи структури людського капіталу, синергії взаємовпливів, державного регулювання людського капіталу з урахуванням синергії впливів), рейтингу зовнішніх і національних чинників, класифікаторі змін стану людського капіталу, аналізі синергетичних зв'язків та складових адаптивного людського капіталу, що дозволяє оцінити заходи державного регулювання щодо впливу економічних викликів на формування і розвиток людського капіталу;

удосконалено:

– механізм управління людським капіталом, який, на відміну від інших, заснований на запропонованій структурі людського капіталу та інтересах різнорівневих економічних суб'єктів у концепті інноваційних змін, синергетичних оцінках і моделях управління, що дає змогу сформувати інструментарій, нормативно-правове забезпечення для обґрунтування скорочення депривації та пропозицій з удосконалення соціальних стандартів, державної підтримки, створення фонду сприяння розвитку людського капіталу, запровадження інновацій у житловій та освітній сферах;

– класифікатор змін людського капіталу з урахуванням міжнародної оцінки відповідності країни світовому рівню за чинниками, що впливають на людський розвиток, та національної оцінки людського капіталу як основи спрямування заходів державного регулювання людського розвитку;

– модель структури людського капіталу, яка дозволяє, на відміну від існуючих, визначити його величину за структурою у розрізі особливостей формування доходів в умовах різних форм організації суспільства та інноваційних змін (інституціалізація, екологізація, інноваційність, соціалізація) і обґрунтувати перспективи розвитку людського капіталу за конкретним видом;

– модель управління активністю (витратами), яка, на відміну від існуючих моделей управління середовищем функціонування людського капіталу, дозволяє обґрунтувати роль державного регулювання у формуванні людського капіталу, визначити області його формування та розвитку; розробити пропозиції на засадах структурного аналізу змінно-постійних характеристик та здійснити прогноз зміни межі покриття витрат людського капіталу при зміні структури сукупних благ;

– адаптивну модель розвитку людського капіталу, яка на відміну від існуючих (індекс сталого розвитку тощо), формується за системою показників згідно з напрямів інноваційних змін (інституціалізація, екологізація, інноваційність, соціалізація), таким чином сформовані індекси моделі надають можливість їх використання як самостійно, так і в якості корегуючих компонент до інших показників;

дістали подальшого розвитку:

– концепція розвитку людського капіталу в Україні, яка на відміну від сучасних стратегій (Стратегія подолання бідності 2016 р., Стратегія людського розвитку 2021 р.), враховує аналіз відповідності України світовим вимогам і дослідженні депривації, що дозволило побудувати антидеприваційний механізм і розробити законодавчо-нормативний інструментарій;

– концепція суспільства, заснована на знаннях, яка, на відміну від нинішньої, містить категорію «інституціалізація» (труд, капітал, інститути), зокрема категорій: «знання» (технології, інтеграції, якості), «перспективи» (інновації, стабільність, освіта), «соціалізація» (рівень життя, екологія, медицина), що дає змогу обґрунтувати чинник «інституціалізація» як функцію інноваційних змін і сформулювати концепти розвитку людського капіталу під впливом державного регулювання в умовах економічних викликів;

– методологія управління, формування та розвитку людського капіталу, яка ґрунтується на закономірностях загального розвитку та окупності системи, формах їх прояву і дала змогу сформулювати поняття «формування», «розвиток» людського капіталу та моделі його державного регулювання;

– визначення поняття «людський капітал», що, на відміну від інших, засновано на методології загального розвитку системи, що дає змогу комплексно відобразити обмеженість ресурсів з визначеним запасом якостей і тенденцією до самозростання на основі розгляду додаткових класифікаційних ознак структури та його трактуванні як величини сукупних ресурсів для

формування і розвитку, що визначають рівень добробуту та можуть бути регульовані державою;

– визначення поняття «формування та розвиток людського капіталу» як єдність складових його структури, що виражає, по-перше, внутрішньо необхідні, сталі, суттєві зв'язки між елементами, що обґрунтовують визначений стан; по-друге, співвідношення між достатністю бази для існування та рівнем суспільної затребуваності і необхідністю підвищення активності для розвитку цієї бази; по-третє, використання механізму нагромадження капіталу з метою розвитку для підвищення трудової, соціальної, інтелектуальної та інших видів активності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що концептуально-методологічні положення та пропозиції, що доведено до рівня практичних рекомендацій і прикладного інструментарію, використано у практичній діяльності, підтверджено актами та довідками впровадження.

Авторську концепцію розвитку людського капіталу в Україні прийнято до впровадження Міністерством економіки України, Міністерством соціальної політики; передано для ознайомлення і використання до Міністерства освіти і науки України, Міністерства розвитку громад та територій України; Міністерства інфраструктури України, в комітети Верховної Ради України з питань економічного розвитку, соціальної політики та захисту прав ветеранів.

Науково-методологічні, методичні, діагностичні результати дослідження знайшли практичне застосування в Міністерстві соціальної політики України у процесі підготовки стратегічних документів з формування соціальних стандартів і надання допомоги, в комітетах Верховної Ради України з питань економічного розвитку, соціальної політики та захисту прав ветеранів у законотворчій аналітичній роботі, розробленні концепцій стратегічного соціально-економічного розвитку, підготовці аналітичних записок. Результати наукових досліджень щодо створення Національного фонду сприяння розвитку людського капіталу використано Міністерством економіки України при обґрунтуванні шляхів розвитку людського капіталу в аграрному секторі.

Методичні рекомендації щодо розвитку людського капіталу на основі державно-приватного партнерства у сфері придорожньої інфраструктури прийнято до впровадження й апробовано Міністерством транспорту і зв'язку України, Державною службою автомобільних доріг України, Міністерством інфраструктури України, Українським державним інститутом з проектування об'єктів дорожнього господарства при модернізації придорожньої інфраструктури, законодавчої бази на засадах європейських стандартів і державно-приватного партнерства, що використано у процесі розроблення Національної транспортної стратегії України до 2030 р., Державної цільової економічної програми розвитку автодоріг загального користування державного значення на 2018–2022 рр. (постанова Кабінету Міністрів України № 382 від 21.03.18 р.), Державної цільової програми розбудови придорожньої, туристичної інфраструктури з врахуванням концесійного розвитку шляхів; змін до законів України «Про автомобільні дороги» № 2301-VI від 01.07.2010 р. і «Про загальні засади державно-приватного партнерства», Земельного кодексу

України, Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів, основних транспортних магістралей, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 612 від 12.05.2004 р., згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 937 від 16.10.2008 р., № 205 від 25.02.2009 р., № 448 від 10.04.2009 р., № 793 від 22.07.2009 р., № 1155 від 30.09.2009 р., № 36 від 20.01.2010 р., № 73 від 28.01.2010 р. Розроблені методологічні та методичні рекомендації щодо скорочення житлової депривації, підвищення ефективності кондомініумів, пріоритету житлової безпеки відповідно до Програми економічного і соціального розвитку м. Києва на 2018–2020 рр., затвердженої рішенням Київської міської ради № 1042/4049 від 21.12.2017 р., прийнято до впровадження Київською міською державною адміністрацією.

Окремі теоретико-аналітичні положення і матеріали дослідження використовуються у навчальному процесі Національного університету «Києво-Могилянська академія» у процесі викладання дисциплін: «Соціальна економіка», «Міжнародна економіка», «Макроекономіка», «Економічна теорія управління підприємством», «Економічна теорія підприємництва»; Державного університету телекомунікацій при викладанні дисциплін: «Основи соціальної економіки», «Макроекономіка», «Сталий розвиток суспільства», «Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку», «Державне регулювання економіки»; Національного університету біоресурсів і природокористування України у процесі викладання дисциплін: «Економічна теорія», «Мікроекономіка», «Макроекономіка».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Ключові положення дисертаційного дослідження, висновки та пропозиції належать здобувачеві. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, результати прикладних досліджень дисертації доповідалися та обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент на транспорті» (м. Київ, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Управління підприємством: діагностика, стратегія, ефективність» (м. Таллінн, Естонська Республіка, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні основи та сучасні моделі розвитку національної економіки в умовах інтеграційних процесів» (м. Тернопіль, 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Стан і проблеми обліку, контролю і аналізу в умовах транзитивної економіки» (м. Донецьк, 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми розвитку транспорту в умовах економічної кризи» (м. Київ, 2010 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Туризмознавство: наукові та практичні аспекти» (м. Івано-Франківськ, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи» (м. Львів, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та управління: проблеми науки та практики» (м. Нюрнберг, Федеративна Республіка Німеччина, 2014 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Напрями наукової думки – 2014. Управління економічною наукою» (м. Шеффілд, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ключові аспекти наукової діяльності» (м. Пшемисль, Республіка Польща, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна наука – 2015» (м. Прага, Чеська Республіка, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки та управління» (м. Тонтон, Массачусетс, Сполучені Штати Америки, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології» (м. Київ, 2015 р.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми економіки та права: теорія та практика» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вплив біоекономіки на просторовий розвиток територій» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, управління та права» (м. Запоріжжя, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічна система країни в контексті міжнародного співробітництва: стан та перспективи розвитку» (м. Львів, 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки в забезпеченні цілей сталого розвитку» (м. Київ, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні» (м. Вінниця, 2021 р.); Міжнародних науково-практичних семінарах «Розвиток біоенергетичного потенціалу в сільському господарстві» (м. Київ, 2019 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 70 наукових праць, з яких 5 монографій, 24 статті у наукових фахових виданнях України, 5 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 8 статей в інших наукових виданнях, 28 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (581 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 416 сторінок. Робота містить 197 таблиць, 85 рисунків та 120 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації, окреслено особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади регулювання формування та розвитку людського капіталу**» узагальнено генезис теорії людського капіталу, концептуальні підходи до його визначення, структури; сформульовано теоретико-методологічні засади управління. На основі проведеної етапізації концепцій людського капіталу встановлено,

що концептуальність і визначення його кількісної оцінки вимагають поєднання економічних і соціальних засад, класичної, неокласичної теорій, маржиналізму, інституціоналізму, неоінституціоналізму. Згідно з останнім розвиток людського капіталу максимізується в умовах держави суспільного добробуту, що підтверджено аналізом міжнародних індексів. Здійснений ретроспективний аналіз класичних, сучасних зарубіжних, вітчизняних академічних робіт дав змогу систематизувати наукові підходи до визначення людського капіталу, його структурних компонент, виділити загальний, виокремлений, оцінюючий, інноваційний, соціалізаційний, синергетичний підходи. Встановлено, що трактування людського капіталу залежить від об'єкта (людина, нематеріальні активи), стадії розвитку, соціалізації, ієрархії управління, синергійності, інвестиційно-інноваційної спроможності. З урахуванням сучасних класифікацій структури людського капіталу за рівнем управління, сферою застосування, приналежністю, участю у виробничому процесі, елементами витрат, автором науково аргументовано і запропоновано класифікації структури людського капіталу за рівнями формування та розвитку за: елементами (капіталізований внесок у майбутні покоління, фізіологічний, підприємницький, інтелектуальний, соціальний капітал, ефекти: трансакційний, корпоративних прав, суспільних благ); видами благ (приватний, колективний, суспільний); суб'єктами отримання переваг і управління (домогосподарство, компанія, регіони, держава); характером часових змін (умовно-постійний, умовно-змінний); функціями інноваційних змін (інституційні, екологізаційні, інноваційні, соціалізаційні), які знайшли відображення в авторському трактуванні людського капіталу (табл. 1).

У роботі обґрунтовано затребуваність концепцій формування людського капіталу як наслідок функціоналізації структури за рівнями розвитку для ефективізації державного регулювання. Доведено, що, як правило, вітчизняні науковці обмежуються дослідженнями людського капіталу з позиції робочої сили, розглядають його як частку інтелектуального чи соціального капіталу або не визнають людину капіталом. Аналіз термінологічного поля та відмінних характеристик дав змогу сформулювати визначення формування та розвитку людського капіталу як закономірної єдності складових його структури, що виражає: по-перше, внутрішньо необхідні, сталі, суттєві зв'язки між елементами системи, які обґрунтовують визначений її стан; по-друге, співвідношення між достатністю бази системи для її існування та рівнем суспільної затребуваності; по-третє, єдність капіталізованого внеску в розвиток майбутніх поколінь, фізіологічного, інтелектуального, підприємницького, соціального капіталу, трансакційного, корпоративного, суспільного ефектів; по-четверте, використання механізму нагромадження капіталу з метою підвищення трудової, соціальної, інтелектуальної, правової, економічної, підприємницької та інших видів активності. Дослідження наукових підходів і моделей концепції «суспільства, заснованого на знаннях» довело відсутність єдиного підходу, тому було вирішено за основу взяти модель «к-суспільства» Міжнародної ради з науки ICSU, яка спирається на три категорії.

Підходи до визначення категорії «людський капітал»

Загальний підхід. Людина – елемент капіталу	К. Маркс, Л. Вальрас, Д. Маккулок, Г. Маклеод, І. Фішер
Виякремлений підхід. Людина не належить до категорії капіталу, складовою частиною капіталу/багатства є знання, здібності до праці	А. Сміт, В. Бейдххот, Ф. Ліст, А. Маршалл, Д. Міль, Д. Бегг, Е. Доллан
Інноваційний підхід. <i>Людський капітал</i> – немагтеріальний актив, формується, розвивається, нагромаджується за інвестицій в освіту, охорону здоров'я, міграцію, відпочинок, духовний, культурний розвиток. Здібності, якості індивіда стають капіталом, національним багатством тільки у процесі інтелектуалізації праці, розвитку інноваційного потенціалу і культури	Г. Беккер, Т. Шульц, Д. Мінцер, С. Брю, К. Макконнелл
Соціалізаційний підхід: – «якість робочої сили» – «якісний аспект економіки»	Т. Шульц, В. Близнок, О. Зачоса
– стосунки між людьми при формуванні продуктивних здібностей людини для отримання прибутку («якість соціального капіталу»)	В. Антонюк
– вартість запасу здібностей, досвіду, знань для отримання прибутку (капіталізована вартість)	У. Боуен, Л. Туроу, Н. Голікова, С. Федуллова
Факторний підхід: дохідний, витратний, прибутковий, додатково вартісний, інвестиційний, амортизаційний	К. Носкова, Л. Кастроліна, С. Дятлов, Т. Давидюк, І. Ільїнський, М. Критський, Г. Симкіна
Синергетичний підхід – умова економіки знань, продукування знань, ідей – основа економічного розвитку держави. «Освіта, виховання, здоров'я, розвиток творчих здібностей – чинники формування якісного людського капіталу, що забезпечить у майбутньому високий рівень особистого та суспільного доходу, мультиплікативний (синергетичний) макроекономічний ефект»	О. Левчук, Н. Цимбаленко
Класифікація людського капіталу – за елементами витрат (Г. Беккер): капітал освіти, здоров'я, професійної підготовки, інформаційний, розвитку, мотивації; – за рівнем управління (О. Грішнова): особистий (знання, навички, здоров'я, продуктивність); мікрорівень (компанія – як сукупна кваліфікація, професійні компетенції, розвиток персоналу), мезорівень (галузей, регіонів – як сукупність кваліфікацій конкурентних переваг регіонів, галузей, групи компаній); макрорівень (сукупний людський капітал як накопичені вкладення в освіту, професійну підготовку, здоров'я, економічну активність, сума людського капіталу компанії, громадян держави); – за сферою застосування (Г. Беккер): специфічний (корисні конкретному працедавцю) та універсальний (корисні всім працедавцям); – колективний (формулює якісну систему соціально-трудових відносин взаємодії співробітників); – за ступенем приналежності (В. Кавецький): особистий (невідчужуваний), відчужуваний (у матеріальній, нематеріальній формах); – за участю у виробничому процесі (Л. Шевчук): реальний і потенційний	Г. Беккер, О. Грішнова, Н. Голікова, В. Петренко, О. Мацькевич, О. Бородіна, Л. Шевчук, Л. Михайлова
Запропоновано. Класифікація за рівнями формування та розвитку людського капіталу: – за елементами формування (капіталізований внесок у майбутні покоління, фізіологічний, підприємницький, інтелектуальний, соціальний капітал, ефекти трансакційних витрат, корпоративних, суспільних благ); – за складовими витрат і заощаджень; – за рівнями управління (особистісний, компанії, регіону, держави); – за видами благ (приватний, колективний, суспільний); – за характером часових змін (умовно-постійний, умовно-змінний); – за функціями інноваційних змін (інституційний, екологізаційний, інноваційний, соціалізаційний).	Г. Беккер, В. Гальперін, В. Кавецький, Л. Шевчук
Запропоновано. Людський капітал як соціально-економічна категорія комплексно відображає: по-перше, самозростаючу вартість, притаманну людині від народження, що розвивається протягом життя в єдності взаємозв'язків структури, нагромаджується у процесі використання; по-друге, визначений запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, сформованій інвестиціями у майбутнє покоління, у наращення запасу для цілеспрямованого розвитку підприємницького, інтелектуального, корпоративного, соціального потенціалу; особистості, цільових груп, домогосподарства, компанії, регіону, держави; по-третє, структуру за елементами, видами благ, характером змін у часі, суб'єктами отримання переваг і управління; за інноваційними змінами; по-четверте, обмеженість ресурсу, форму капіталу, що здатна приносити дохід із синергійним впливом на політичний, економічний і соціальний розвиток; по-п'яте, водночас індивідуальне, колективне, суспільне благо, що визначає національне багатство країни; по-шосте, величину сукупних ресурсів, призначених для формування і розвитку людини, які визначають добробут внаслідок сумісної діяльності домогосподарства, компанії, регіону, держави у визначений час.	

Примітка. *Розроблено автором

Цими категоріями є: «знання» (технології, інтеграції, якості), «перспективи» (інновації, стабільність, освіта), «соціалізація» (рівень життя, екологія, медицина), і доповнити її категорією «інституціалізація» (труд, капітал, інститути), що дає змогу оцінити ефективність інституційних перетворень, розглянути інституціалізацію як функцію інноваційних змін, визначити концепти розвитку людського капіталу, здійснити оцінку законодавчих передумов, створених в Україні для регулювання депривації.

Отже, на основі розгляду теоретико-методологічних засад регулювання розвитку людського капіталу здійснено етапізацію базових теорій людського капіталу, систематизовано наукові підходи до його визначення і структури, що дало змогу сформулювати авторське визначення з позицій запропонованої структури та концепт управління, запровадити інституційну компоненту в концепцію «суспільства, заснованого на знаннях» як основу державного регулювання розвитку.

У другому розділі **«Концептуальні основи дослідження чинників формування людського капіталу»** систематизовано методологічний інструментарій і чинники формування та розвитку людського капіталу, визначено особливості його суспільного відтворення, механізмів функціонування та управління. Ортодоксальний аналіз термінологічного поля та відмінних характеристик дав змогу сформулювати визначення формування і розвитку людського капіталу як закономірної єдності складових його структури, що виражає: по-перше, внутрішньо необхідні, сталі, суттєві зв'язки між елементами системи, які визначають його стан; по-друге, співвідношення між достатністю бази системи для її існування та рівнем суспільної затребуваності (при формуванні – фіксації структури на момент часу, для розвитку – динаміка структури при зміні активності для перевищення суми сукупних витрат на існування); по-третє, єдність капіталізованого внеску в розвиток майбутніх поколінь, фізіологічного, інтелектуального, підприємницького, соціального капіталу, трансакційного, корпоративного, суспільного ефектів; по-четверте, використання механізму нагромадження капіталу з метою підвищення трудової, соціальної, інтелектуальної, правової, економічної, підприємницької та інших видів активності. Зазначене використано в аналізі механізму функціонування та діагностиці людського капіталу, моделюванні ступеня його держрегулювання в умовах економічних викликів.

Встановлено, що людський капітал формується в умовах постійного розвитку за зміни вартості та структурних складових. З погляду маржиналізму, теорії споживчих благ за соціальною структурою він включає приватні, групові, суспільні блага, які запропоновано класифікувати залежно від отримувача вигоди – індивіда, домогосподарства, компанії, регіону, суспільства (держави). На засадах безбитковості людський капітал S_j за j -видами капіталу залежно від тривалості часового періоду за характером змін сформований умовно-постійною часткою (B_j), що представлена капіталізованим внеском у майбутні покоління (V_j), колективними і груповими (N_j), суспільними благами (C_j) та умовно-змінною часткою (G_j), тобто фізіологічним (R_j), підприємницьким (P_j),

інтелектуальним (I_j), соціальним капіталом (Sc_j). А також він залежить від інвестиційної активності (x_j) та винагороди за неї (A_j):

$$S_j = B_j + G_j, \quad (1)$$

$$B_j = g(V_j, N_j, C_j), \quad (2)$$

$$G_j = f(R_j, P_j, I_j, Sc_j). \quad (3)$$

Обґрунтовано, що людський капітал як приватне благо суб'єкта (G_j), рис. 1, є функціональною залежністю від розмірів капіталізованого внеску у майбутні покоління (V_j), фізіологічного (R_j), підприємницького (P_j), інтелектуального капіталу (I_j), соціального щодо створення в домогосподарстві (Sc_j).

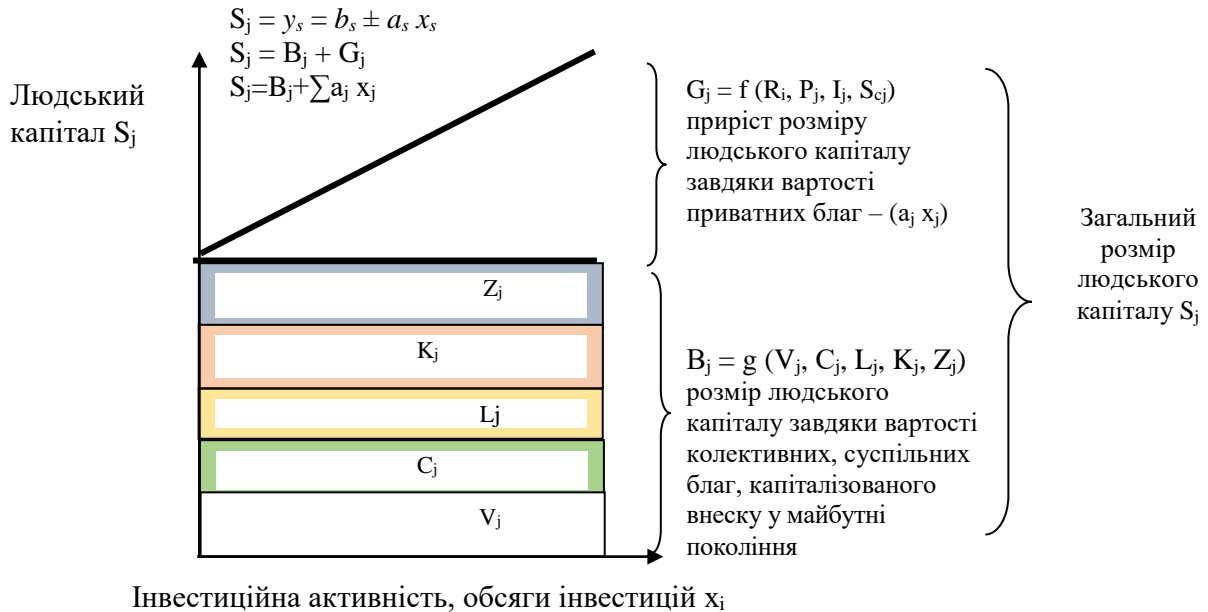

Рис. 1. Структура людського капіталу*: V_j – капіталізований внесок у майбутні покоління; C_j – ефект трансакційних витрат; L_j – доходи від «власних» цінних паперів; K_j – доходи від «чужих» цінних паперів; Z_j – суспільні блага

Примітка. *Складено автором

Структура людського капіталу як приватного блага для мікро-, мезо-, макросистем є різною, оскільки різноманітним є співвідношення її складових. У процесі проведеного дослідження встановлено, що внесок у майбутні покоління (V_j), як визначальна умовно-постійна частка формування фізіологічного, підприємницького, інтелектуального, соціального капіталу, функціонально залежить від інвестиційної активності при створенні внеску у майбутні покоління (A_0) та ставки винагороди за його створення (x_0) і визначається добробутом суб'єкта:

$$V_j = A_0 x_0. \quad (4)$$

Фізіологічний капітал (R_j) відображає формування робочої сили, залежить від трудової активності (x_1) та ставки заробітної плати як винагороди за трудову активність (A_1):

$$R_j = V_j + A_1 x_1. \quad (5)$$

Підприємницький капітал (P_j) формується у процесі нарощення фізіологічного капіталу при активізації підприємницьких здібностей, залежить від внеску у майбутні покоління (V_j), фізіологічного капіталу (R_j), підприємницької активності (x_2) та ставки винагороди за неї (A_2):

$$P_j = V_j + R_j + A_2 x_2. \quad (6)$$

Інтелектуальний капітал (I_j) включає попередні стадії його розвитку і залежить від капіталізованого внеску в майбутні покоління (V_j), від фізіологічного (R_j), підприємницького капіталу (P_j), інтелектуальної активності (x_3), ставки винагороди за неї (A_3):

$$I_j = V_j + R_j + P_j + A_3 x_3. \quad (7)$$

Соціальний капітал (S_{cj}) – найвища стадія розвитку людського капіталу, включає внесок у майбутні покоління (V_j), фізіологічний (R_j), підприємницький (P_j), інтелектуальний (I_j) капітал, частку ефекту соціальної активності спілкування, взаємодії, довіри, соціальних мереж (x_4) і ставку винагороди (A_4).

$$S_{cj} = V_j + R_j + P_j + I_j + A_4 x_4. \quad (8)$$

З'ясовано, що ефект суспільних благ залежить від сукупних витрат на відтворення людини, рівня доброти та інтересів держави щодо регулювання розвитку людського капіталу. Виявлено, що колективне благо (N_j) як елемент людського капіталу залежить від ефекту трансакційних витрат в частині, створеній у компанії (Z_j), від ефекту корпоративних прав (доходів від власності, від «власних» (L_j), «чужих» (K_j) цінних паперів):

$$N_j = g_1 (K_j, L_j, Z_j) = K_j + L_j + Z_j. \quad (9)$$

Соціально-економічні показники людського капіталу, що формуються за територіальною ознакою, за рівнем управління, є агрегатами індивідуальних. Доведено, що трансформація структури людського капіталу супроводжується зміною концепції його оцінки, державного регулювання, уточненням соціально-економічних показників (рис. 2).

Сформульовано класифікацію чинників формування і розвитку людського капіталу (внутрішнього і зовнішнього впливу відповідно до етапів життєвого циклу, методології, форм організації суспільства, інноваційних змін). Встановлено на основі крос-функціонального аналізу чинників розвитку сформованої моделі людського капіталу, що метою державного регулювання є оптимізація ефекту і структури суспільних благ, що залежать від структури людського капіталу, а інституційними підставами – державні функції для їх регулювання. Трансформація структури людського капіталу змінює його оцінку і державне регулювання, що дало змогу сформулювати концепт, концепцію і стратегію державного регулювання розвитку людського капіталу в умовах економічних викликів.

Запропонований механізм управління людським капіталом ,на відміну від інших, заснований на концепті інноваційних змін (рис. 3), синергії, моделях управління людським капіталом, що є основою сформульованої концепції державного регулювання людського капіталу. Визначено концепт інноваційних змін як метод дослідження тривимірного простору, що відображає зв'язки між складовими людського капіталу, видами інноваційних змін на різних рівнях управління, який є основою механізму управління та дав змогу

оцінити ефективність пропозицій, проектів, програм у процесі моделюванні добробуту.

Рис. 2. Інституційні, соціально-економічні основи державного регулювання людського капіталу*

Примітка. *Розроблено автором

*Рівні розвитку людського капіталу
Структура поелементна, за благами,
за характером змін у часі*

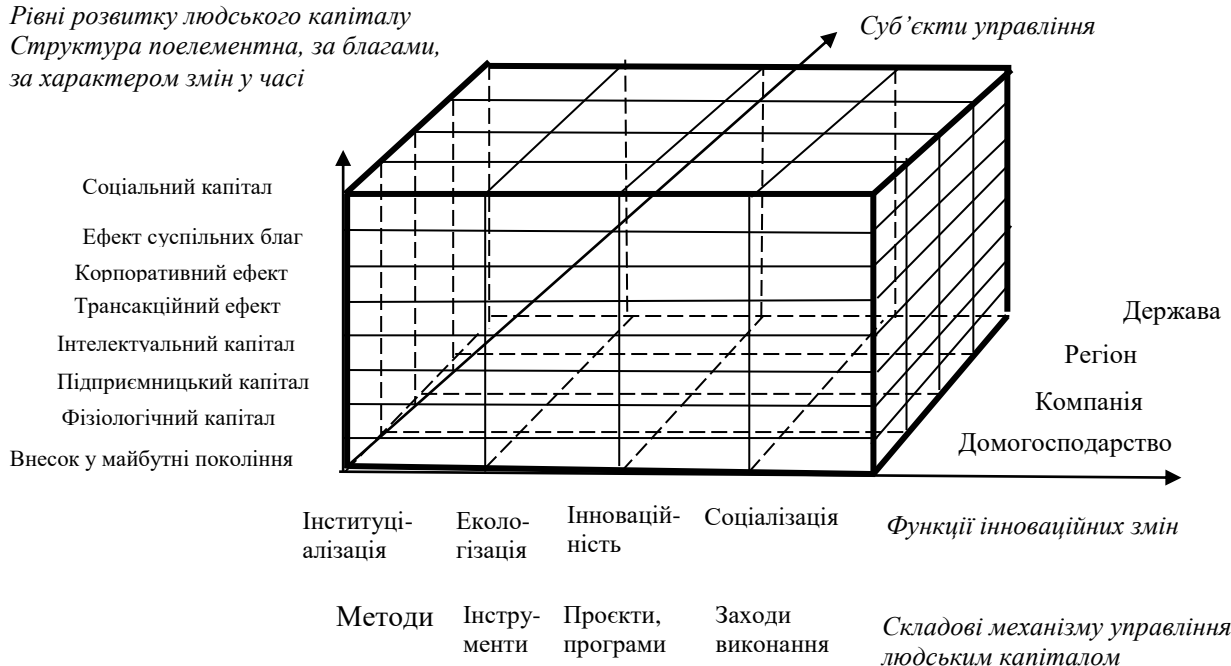

Рис. 3. Концепт інноваційних змін управління людським капіталом*

Примітка. *Розроблено автором

Отже, запропоновано концептуальні основи формування і розвитку людського капіталу, особливості його суспільного відтворення та механізму функціонування, класифіковано його структуру за соціальною ознакою, отримувачем вигоди, характером змін у часі, що дало змогу визначити ефект і структуру суспільних благ, ефективність функціонування, управління людським капіталом, а також запропонувати концепт інноваційних змін для поєднання структури людського капіталу, видів інноваційних змін і різних рівнів управління.

У третьому розділі «Діагностичний інструментарій управління людським капіталом» з'ясовано економічні виклики розвитку людського капіталу в Україні на основі діагностики домогосподарства, моніторингу загальнодержавного і регіонального управління; аналізу відповідності України світовим вимогам за чинниками впливу на розвиток людського капіталу у сферах інституціалізації, екологізації, інновацій, соціалізації; досліджено світовий досвід державного регулювання розвитку людського капіталу. Відповідно до запропонованої структури людського капіталу (рис. 4) проведено діагностику реального людського капіталу в умовах економічних викликів, що дало змогу виділити у структурі людського капіталу 70–72 % приватний; 4,5 % колективний; 24,6 % суспільний капітал – державно регульований.

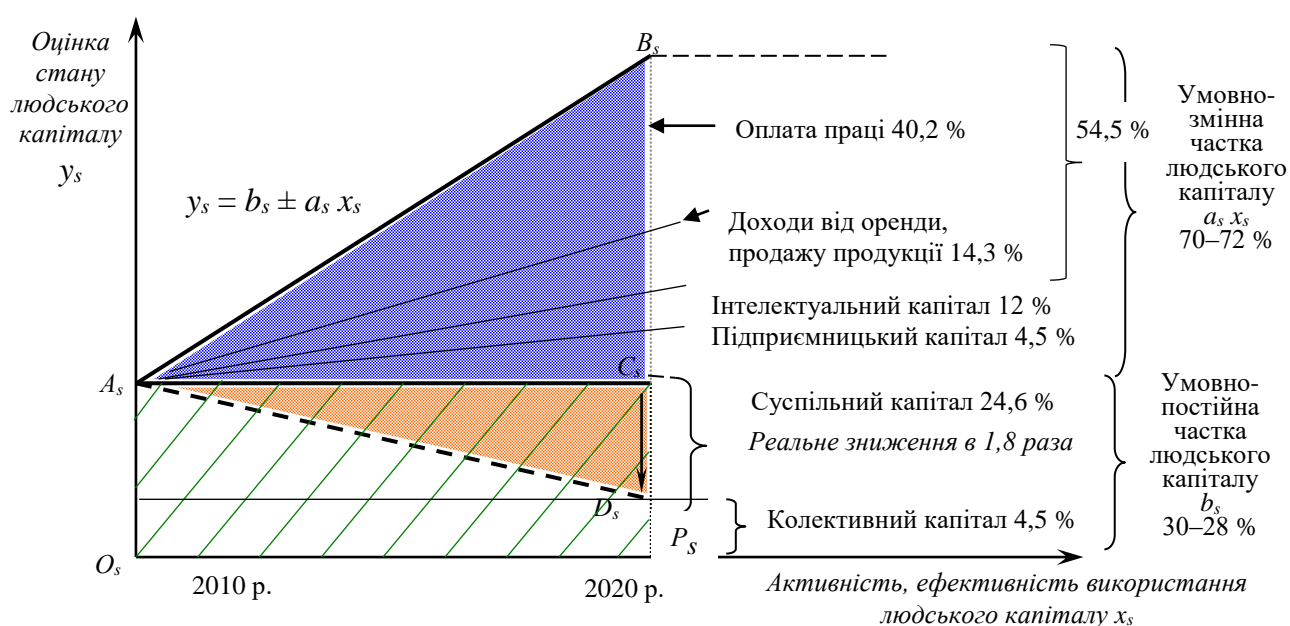

Рис. 4. Модель формування (єдності складових структури) людського капіталу*: $(A_s B_s C_s)$ – $a_s x_s$ – приріст приватних благ; $(O_s A_s C_s P_s)$ – b_s – базова величина суспільних і колективних благ; $(A_s C_s D_s)$ – зменшення бази суспільних і колективних благ; $(A_s B_s D_s)$ – зміна людського капіталу; $(A_s O_s D_s P_s)$ – залишок бази; y_s – оцінка стану людського капіталу; a_s – ставка винагороди за активність використання людського капіталу; x_s – активність людського капіталу

Примітка. *Розроблено автором на основі www.ukrstat.gov.ua, www.mlsp.gov.ua

Аналіз людського капіталу домогосподарства здійснено за динамікою, структурою, сукупними витратами, індикаторами споживання продуктів харчування і за економічними районами, диференціацією життєвого рівня та депривації (видами, регіонами, концентрацією позбавлень), інфляційними впливами. Моніторинг загальнодержавного та регіонального управління проведено за районами, економічними регіонами, видами економічної діяльності, галузями, міським, сільським господарством, за доходами, витратами, зведеним бюджетом, ринком праці, соціальними стандартами, бідністю, інвестиціями, освітою, індексом регіонального людського розвитку. Встановлено, що у 2019 р. людський капітал за сукупними ресурсами домогосподарства склав за місяць 11,6 тис. грн (443,8 USD); на особу 5,5 тис. грн (210,3 USD). Він реально зменшився в 2013–2019 рр. на 20,7 %, сконцентрований на 32,5 % у сільській місцевості та 67,5 % у міській (2019 р.). Реальний людський капітал на особу сільського домогосподарства менше за середній по Україні на 12–27 %, за рівень міського на 4–24 %, що в 2013–2019 рр. супроводжувалося скороченням сільської працездатності.

Встановлено, що в 2010–2019 рр. скоротилися усі джерела фінансування людського капіталу з сукупних ресурсів, що є визначальним для розвитку. Скоротилася частка фізіологічного капіталу у 2 рази, інтелектуального – у 2,2 рази, підприємницького – у 1,5 рази. Визначено, що економічним викликом є скорочення людського капіталу в Україні, зокрема в сільському, лісовому, рибному господарстві та промисловості (рис. 5).

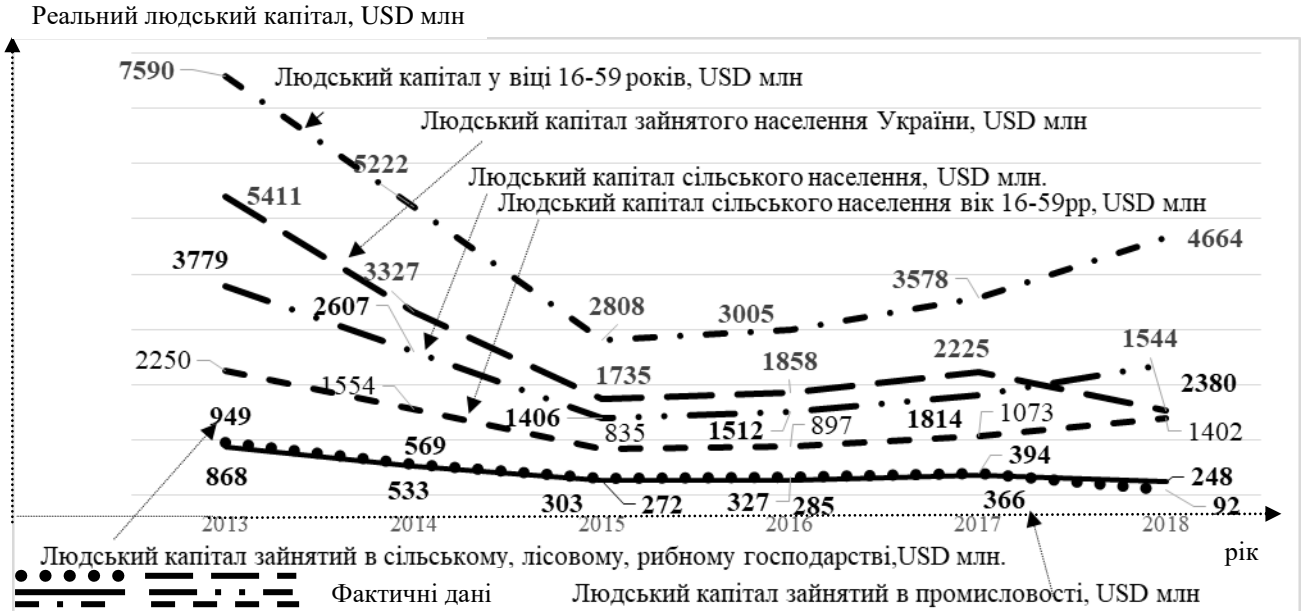

Рис. 5. Реальний людський капітал зайнятого населення*

Примітка. *Розроблено автором за <http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://index.minfin.com.ua>

Реальний людський капітал сільського домогосподарства за 2013–2019 рр. скоротився на 8,7 %, за рівень міського на 11,6 % і менше за середній по Україні рівень на 3,9 %.

За результатами регіональної оцінки виявлено, що у 2018–2019 рр. максимальний людський капітал домогосподарства зосереджений у м. Києві у розмірі 13,6 тис. грн. Так, у сфері освіти лідирують Закарпатська (12,8 тис. грн), Львівська (11,7 тис. грн), Івано-Франківська (10,9 тис. грн) області.

З'ясовано, що в 1999–2019 рр. регіонально перемістилися центри людського розвитку. Так, якщо в 1999 р. за індексом регіонального людського розвитку лідирували Полтавська, Черкаська, Київська області, а в 2010 р. – Харківська, Київська, Хмельницька, то в 2019 р. – Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська. Встановлено, що економічними викликами 2000–2018 рр. були низький рівень добробуту, соціальних стандартів, державної підтримки, заощаджень в умовах депривації, інфляційного викривлення розподілу населення за доходами, скорочення людського капіталу і ВНД на душу населення, тінізації (рис. 6, 7, 8). Визначено, що економічним викликом є нестача коштів домогосподарства для відтворення якісного людського капіталу (підтверджено 95 % опитаних українців). У 2013–2020 рр. людський капітал перевищив сукупні витрати на одну особу в 2,2–2,7 рази і соціальні стандарти: прожитковий мінімум в 1,8–3,0 рази; мінімальну пенсію – в 2,3–3,74 рази; мінімальну зарплату – в 1,2–2,1 рази. За 2013–2019 рр. перевищення реальним людським капіталом однієї особи в Україні світового.

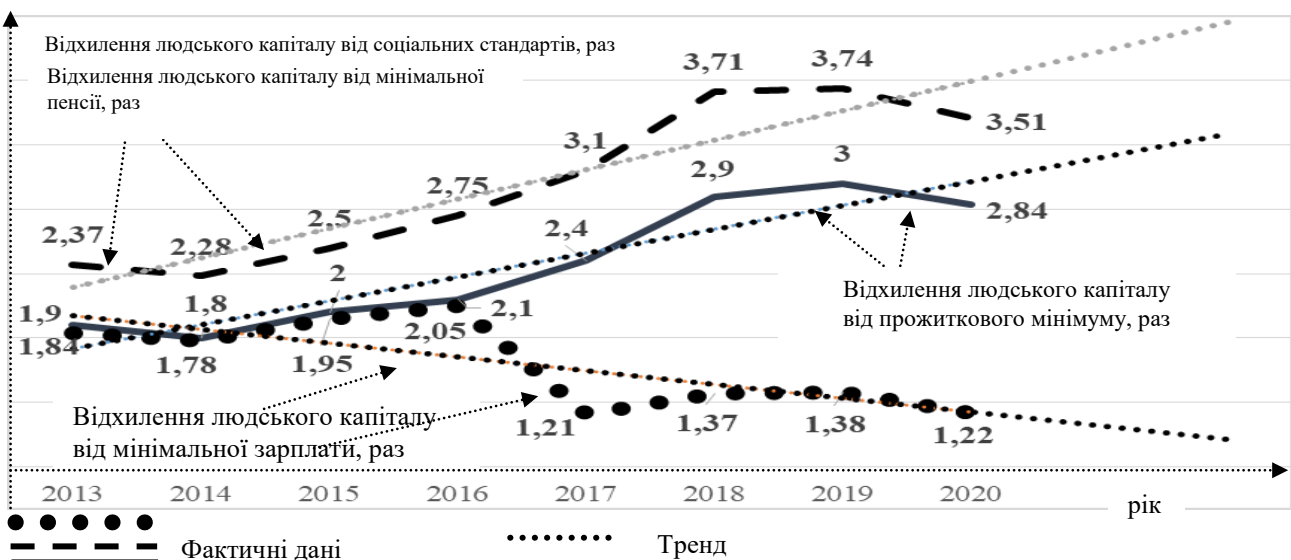

Рис. 6. Діагностика відхилення людського капіталу від соціальних стандартів*

Примітка. *Розроблено автором за <http://www.ukrstat.gov.ua>. Демографічна та соціальна статистика/Доходи та умови життя. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2018, 118 с. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://index.minfin.com.ua>; https://buh.ligazakon.net/analytics/197892_z-1

З'ясовано, що депривацію у харчуванні 2000–2019 рр. отримала кожна четверта особа, з охорони здоров'я – кожний третій, у власних витратах 60 % респондентів. За 2007–2017 рр. концентрація позбавлень зростає від 15 до 18 в одному домогосподарстві. В умовах загальної депривації 75 %, економічної 60 %,

екологічної 13 %, інфраструктурної 94 % домогосподарство має завищену оцінку реального рівня життя і відсутність підстав для розвитку людського капіталу.

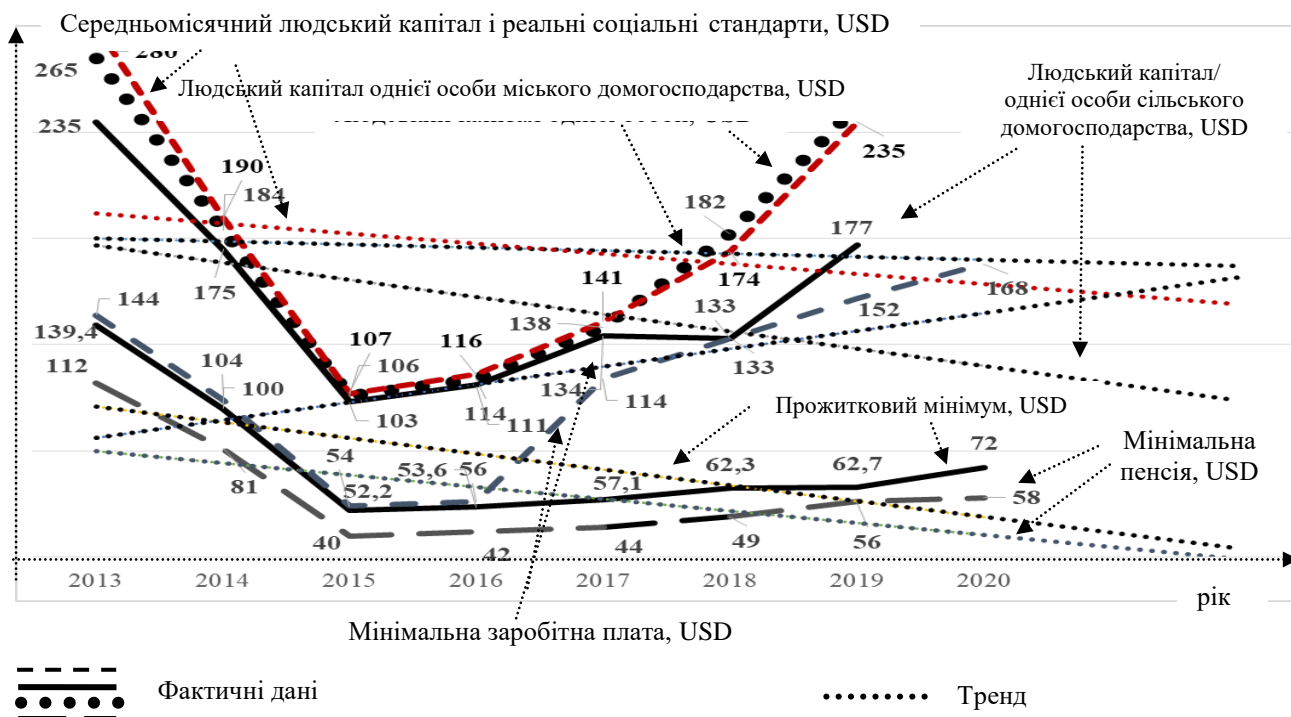

Рис. 7. Середньомісячний людський капітал і реальні соціальні стандарти*

Примітка. *Розроблено автором за <http://www.ukrstat.gov.ua>. Демографічна та соціальна статистика/Доходи та умови життя. Статистичний збірник. Держстат України. 2018, 118 с. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://index.minfin.com.ua>

Враховуючи, що 8 % респондентів визнали депривацію з послуг освіти, а рівень фінансування освіти 6,75 USD (2019 р.) на здобувача за 5,8 % частки витрат на освіту у ВВП, за 30 % відповідності ВНД на душу населення світовим вимогам і скорочення за 2009–2019 рр. ВНД на душу населення на 32 %, запропоновано розширити спектр надання послуг освіти, підвищити їх якість на засадах державно-приватного партнерства, що враховано пропозиціями розвитку людського капіталу.

Запропоновано концепт державного регулювання людського капіталу як метод дослідження його стану залежно від трьох чинників: відповідності країни світовому рівню розвитку, депривації, класифікатору змін (рис. 9).

Сформульовано деталізовані оцінки економічних викликів стану людського капіталу, а саме: оцінку відповідності розвитку країни світовому рівню на основі групування міжнародних індексів за критеріями інституціоналізації, екологізації, національного захисту, соціалізації, інноваційності; оцінку депривації; рейтинг розвитку людського капіталу залежно від виду економічного виклику (деприваційний, помірний, прискорений) на основі поєднання перших двох оцінок.

Запропонований класифікатор змін дав змогу визначити тип змін, а саме застосування управління інституційними змінами за незадовільного рейтингу

Величина відхилення соціальних стандартів від світового рівня бідності, раз

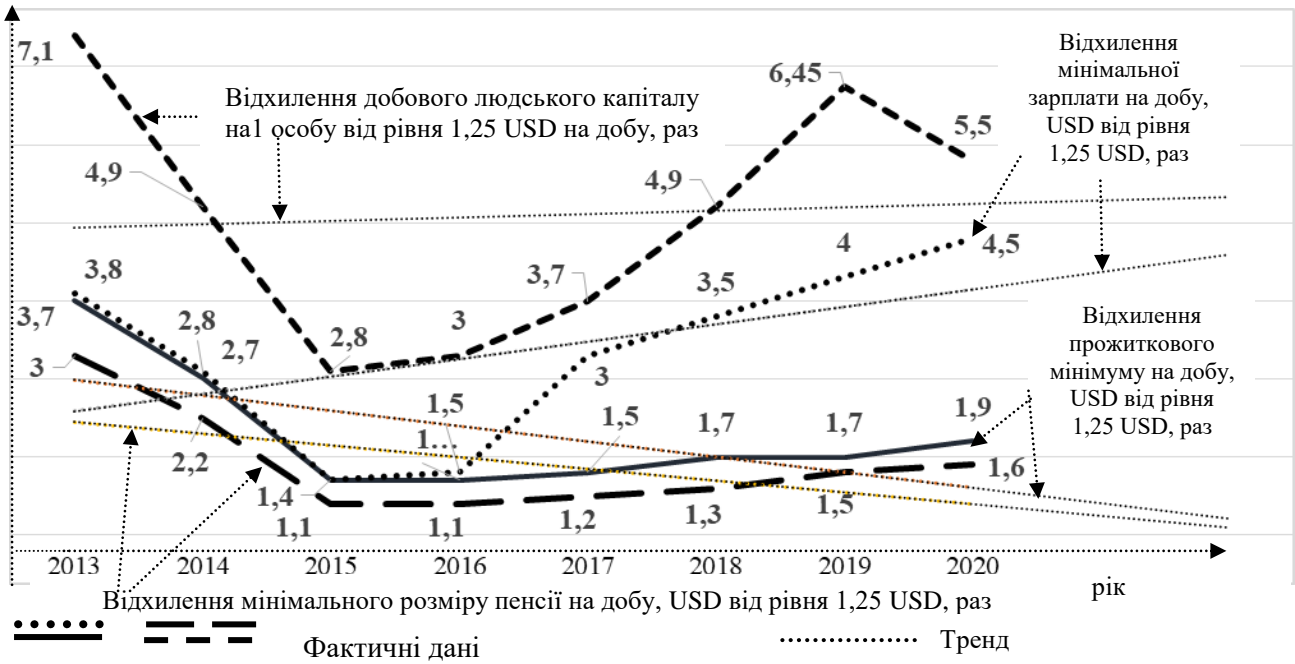

Рис. 8. Перевищення соціальними стандартами України світового рівня бідності*

Примітка. *Розроблено автором за <http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://index.minfin.com.ua>

Рис. 9. Державне регулювання формування і розвитку людського капіталу*

Примітка. *Розроблено автором за <https://nonews.co/directory/lists/countries/property-right-index>, <http://www.ukrstat.gov.ua>

економічного виклику, управління еколого-інноваційними змінами за помірною рейтингу та управління соціалізаційно-інноваційними змінами за прискореного рейтингу.

Встановлено, що економічним викликом є слабка відповідність України світовому рівню за інституційним розвитком 32,5 % і за екологізацією 22,3 %; помірною – за інноваційним розвитком 50,7 % і за національним захистом 55 %. З'ясовано, що за міжнародною оцінкою, Україна відповідає світовому рівню за індексом людського розвитку на 55 %, за індексом людського капіталу на 81,5 %. Відповідно до концепту державного регулювання людського капіталу визначено, що в Україні не може повноцінно формуватися людський капітал як деприваційний (75 %) за відповідності світовому розвитку на 39,96 %, що є економічним викликом і потребує інституційних змін.

Отже, на основі діагностики управління людським капіталом визначено його стан відповідно до сформульованих класифікатора змін і оцінки депривації, а також світових вимог, запропонованих класифікацій міжнародних індексів за чинниками інноваційних змін і національного захисту. Зазначене вище є основою для моделювання адаптивного людського капіталу, його впливу на індекс людського розвитку, що дало змогу сформулювати стратегічні пропозиції.

У четвертому розділі **«Моделювання управління людським капіталом»** з метою удосконалення оцінки людського капіталу та обґрунтування пропозицій запропоновано багаторівневу систему загально-теоретичних моделей формування та розвитку людського капіталу, адаптаційних моделей добробуту, моделей впливу державного регулювання на структуру людського капіталу, синергії взаємовпливів. Запропонований системний підхід до моделювання добробуту, на відміну від інших, залежить від форми організації суспільства, форм інноваційних змін, структури людського капіталу, синергії. Він дав змогу здійснити прогноз доброго людського капіталу у розрізі моделей добробуту, який склав: на 2021 рік в умовах «трудова» моделі – 2,9 USD, моделі «праця – власність» – 9,2 USD, моделі «праця – власність – державна підтримка» – 11 (16,4) USD; на 2022 рік відповідно 3 USD; 9,5; 11,2 (16,8) USD, що перевищує світовий рівень бідності (5,05 USD) в 1–3,3 рази. Економетричний аналіз результатів моделювання дав змогу зробити висновок, що за критерієм впливу виду доходів на формування добробуту (останній визначають доходи від праці), українська економіка наближена до централізованої.

Запропоновано загальну модель оцінки впливу державного регулювання на величину людського капіталу на основі суміщення функції людського капіталу та функції державного регулювання. Вона дала змогу, по-перше, визначити області формування і розвитку людського капіталу, по-друге, зробити висновок, що в Україні людський капітал перебуває на стадії формування, а державне регулювання його розвитку є недостатнім; по-третє, обґрунтувати вартість державного регулювання при виведенні людського капіталу з кризового стану з урахуванням структури, інвестиційної активності;

по-четверте, здійснити прогноз зміни межі покриття витрат людського капіталу за зміни сукупних благ для зростання індексу людського розвитку.

Для здійснення впливу на індекс людського розвитку, ВВП, встановлення відповідності локальних, інтегральних показників зазначеним, а також визначення маяків зміни та прогнозних оцінок розвитку людського капіталу в Україні було запропоновано концептуальну модель регулювання людського капіталу (рис. 10).

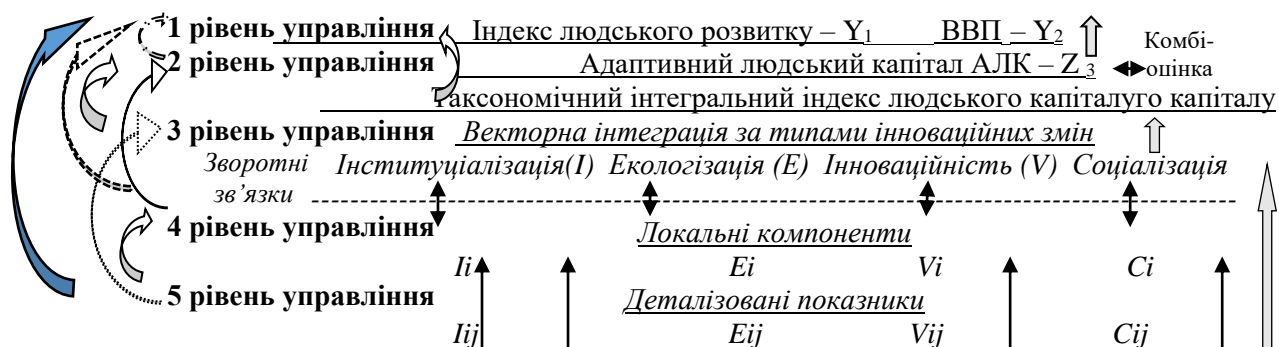

Рис. 10. Концептуальна модель регулювання людського капіталу та здійснення впливу на індекс людського розвитку*

Примітка. *Розроблено автором

Моделі чинників економетричного впливу на адаптивний людський капітал сформовано за напрямками інноваційного розвитку. При формуванні соціально-економічної компоненти встановлено високу щільність зв'язку між адаптивним людським капіталом (номінальним (R_n), реальним (R_r)) як залежною змінною та незалежними чинниками: прожитковим мінімумом ($R_n=+0,984$; $R_r=+0,931$); мінімальною пенсією ($R_n=+0,978$, $R_r=+0,932$); мінімальною номінальною зарплатою (+0,936); часткою субсидій у витратах ($R_n=-0,949$, $R_r=-0,936$); витратами і заощадженнями (+0,969); відсотком оплати праці у ВВП (+0,873); відсотком населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум (-0,515); тіньовою економікою ($R_n=-0,802$; $R_r=-0,890$), реальною різницею між доходами і видатками (+0,913), реальною тіньовою зарплатою (+0,949).

Отже, всі соціальні стандарти мають прямий, дуже високий вплив на величину адаптивного людського капіталу. Економетрична модель соціалізаційного розвитку дала змогу сформулювати напрями впливу локальних адаптивних компонент: тінізації та правопорядку, демографічної, охорони здоров'я, сталого розвитку, міжнародної інтегральної ознаки соціалізації, а також соціально-економічний, інтегральний індекси соціалізації з урахуванням тінізації.

На основі моделювання адаптивного соціально-економічного індексу доведено, що реальний людський капітал з високою щільністю зв'язку залежить від реальної різниці між доходами та видатками (23 %), податкового тягаря (35,8 %), тіньової економіки (3,1 %), що використано при формуванні таксономічної моделі розвитку людського капіталу (рис. 11), обґрунтуванні заходів скорочення депривації.

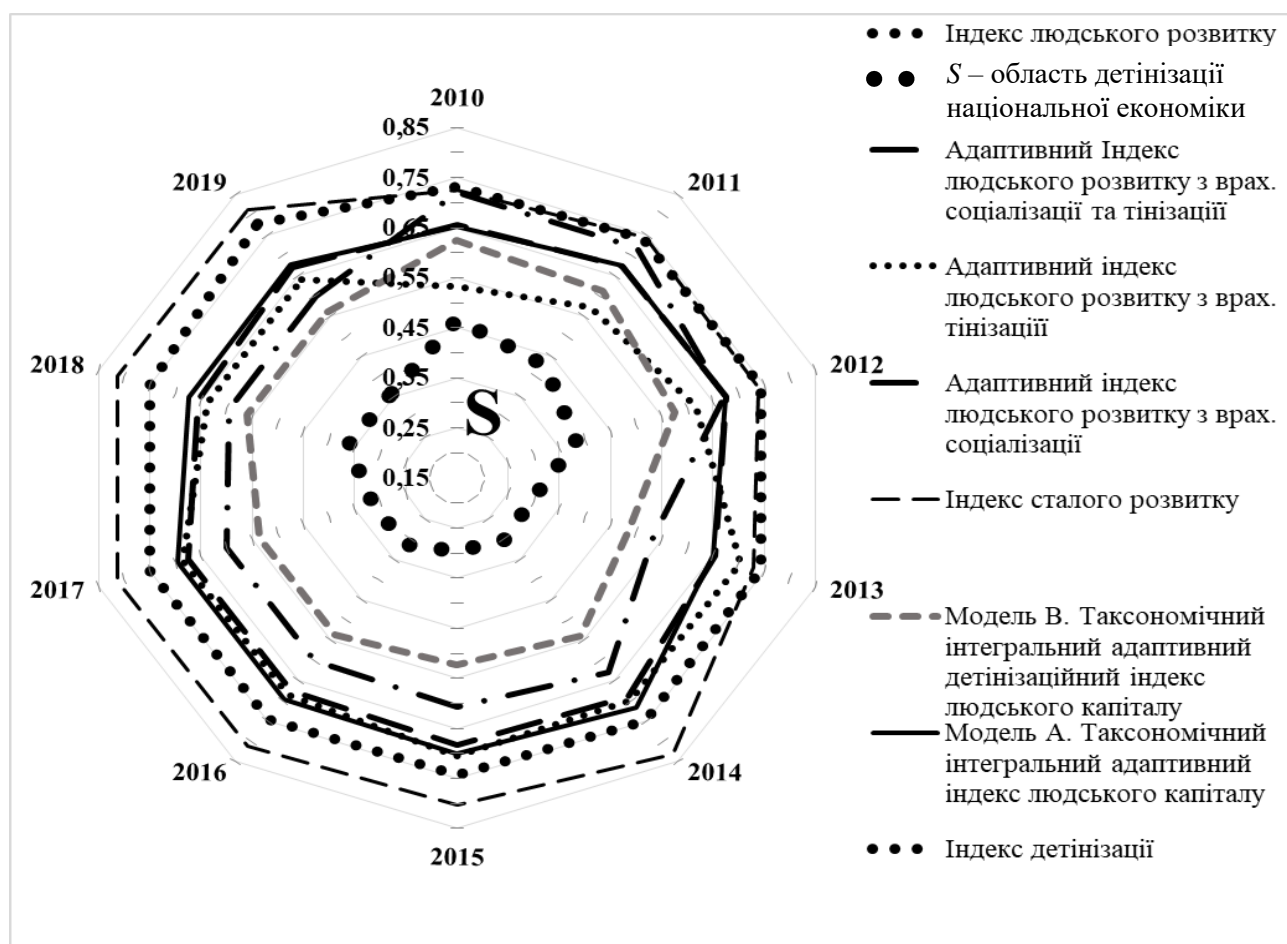

Рис. 11. Оцінка людського капіталу на основі таксономічного підходу*

Примітка. *Розроблено автором за <http://www.ukrstat.gov.ua>; <https://nonews.co/lists/countries/property-right-index>

Самостійне використання індексів і як адаптаційних компонент обґрунтовано прямим дуже високим впливом адаптивного соціально-економічного індексу на ВВП (+0,973) та на індекс людського розвитку (+0,817). Сформована багатофакторна регресійна модель адаптивного індексу людського капіталу за напрямками інституційного, екологізаційного, інноваційного, соціалізаційного розвитку дала змогу встановити сильний зв'язок (0,893) між чинниками, визначити рівняння регресії $y = -3,2285 + 0,7692x_1 + 0,00732x_2 + 0,6619x_3$. Вищезазначене вказує на те, що за коефіцієнтами регресійної моделі найбільший вплив на адаптивний індекс людського капіталу здійснює «глобальний індекс конкурентоспроможності» (0,7692), індекси інтегральної адаптаційної соціалізаційної компоненти (0,6619), за коефіцієнтами окремої детермінації в загальній вартості результативної ознаки максимальні 49 % належать індексу інтегральної адаптаційної соціалізаційної компоненти, 24,5 % – індексу екологічної стійкості, 6,21 % – глобальному індексу конкурентоспроможності, що використано у процесі аналітичної оцінки та обґрунтування пропозицій.

Запропоновано адаптивну таксономічну модель розвитку людського капіталу з такими складовими: індексом сталого розвитку, що враховує інституційні, екологізаційні, інноваційні параметри, інтегральними індексами

соціалізації (соціальні стандарти, співвідношення витрат і заощаджень, відсоток населення з доходом, що є нижчим за прожитковий мінімум) і тінізації (податкове навантаження, відсоток тіньової економіки і зарплати, номінальна різниця між доходами і видатками).

Виявлено значний вплив індексів соціалізації і тінізації на ВВП та індекси людського і сталого розвитку. Визначено адаптивні інтегральні індекси людського капіталу та розвитку з урахуванням соціалізації, тінізації самостійного та корегувального використання, розрахункові значення яких підтвердили висновки про низький рівень розвитку українського людського капіталу (інтегральний детінізаційний індекс 0,295–0,467) та завищення рівня індексів людського і сталого розвитку. Визначено, що із врахуванням таксономічних індексів соціалізації, тінізації індекс розвитку людського капіталу зменшується на 7,8–14,1 %, індекс сталого розвитку 8,5–17 % (детінізації на 13,8–34,6 %) за 2010–2019 рр., що використано у процесі обґрунтування пропозицій щодо зміни розрахункової бази соціальних стандартів і державної підтримки, врегулювання інфляції.

Встановлено, що розвиток людського капіталу супроводжується ефектом синергетичної взаємодії елементів (рис. 12) на основі інноваційних внесків кожного рівня управління в його формування, об'єднаних в інтегрованій структурі національного людського капіталу та на відміну від синергії організації засновано на закономірностях загального розвитку системи та запропонованій структурі людського капіталу.

Зазначене використано для визначення «структурної синергії людського капіталу», «синергії людського капіталу на різних системних рівнях», «ефекту синергетичної матрешки» (формування і розвиток елементів людського капіталу супроводжуються проявом синергії на різних структурно-синергетичних рівнях управління та отримання ефекту з нелінійною залежністю від непередбачуваності й результату, з різними ознаками прямих і зворотніх зв'язків, силами синергії, взаємозалежних, взаємовпливових; кожний наступний рівень враховує синергію попередніх рівнів, корегується під впливом мікро-, мезо-, макрорегулювання), є основою формулювання концепту синергії, класифікації стадійних синергетичних ефектів, циклу синергетичності, моделей синергії, державного регулювання людського капіталу на засадах синергії. Вищезазначене використано у процесі оцінки синергії за видами в концептах освітньої взаємодії та придорожньої інфраструктури, формуванні національного фонду сприяння розвитку людського капіталу.

Отже, моделювання управління людським капіталом дало змогу реалізувати теоретико-методологічні передумови формування і розвитку з врахуванням синергії впливів, підтвердити на основі модельної апробації результати діагностики стану людського капіталу на мікро- і макрорівнях, оцінити локальний вплив національних показників на адаптивний людський капітал, ВВП, індекс людського розвитку, сформувані науково-методичні підходи до оцінки пропозицій.

Системні рівні формування,
розвитку людського капіталу

Величина людського капіталу ЛК
Соціальний капітал S
Ефект суспільних благ Z
Ефект колективних благ С
Інтелектуальний капітал І
Підприємницький капітал Р
Фізіологічний капітал R
Внесок у майбутнє покоління V

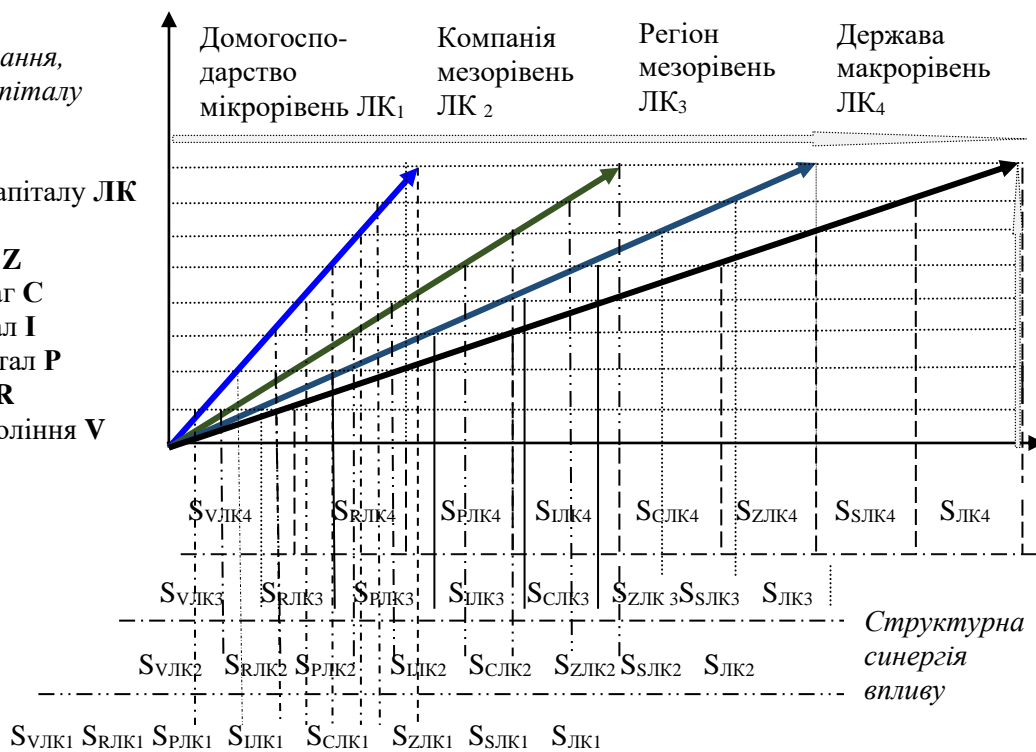

Рис. 12. Формування структурної синергії впливів*
Примітка. *Розроблено автором

У п'ятому розділі «Державне регулювання розвитку людського капіталу в умовах економічних викликів» розроблено концепцію, запропоновано стратегію, удосконалено механізм, сформульовано пропозиції щодо забезпечення умов розвитку людського капіталу в Україні та зміни й доповнення в чинні законодавчі акти і проекти, що спрямовані на скорочення депривації (рис. 13), удосконалення управління людським капіталом, та з їх врахуванням здійснено прогноз розвитку, оцінку впливу пропозицій на підвищення міжнародного рейтингу України. Сформульовано стратегію розвитку людського капіталу для розв'язання економічних викликів, що виникли внаслідок розбіжності інтересів суб'єктів різних рівнів управління з визначенням сфер їх регулювання, завдань, заходів.

Встановлено, що економічні виклики виникають як наслідок розбіжності інтересів домогосподарства (покриття сукупних витрат, максимізація доходів, заощаджень, добробуту як кількості зайвих благ) і держави (максимізація якісної робочої сили), депривація. Для її скорочення запропоновано у сфері формування соціальних стандартів змінити базовий вектор орієнтації з доходів на сукупні витрати для забезпечення умов відтворення людського капіталу і підвищити розмір прожиткового мінімуму до перевищення величини сукупних витрат. На цій основі встановити постійну соціальну підтримку для соціально незахищених верств населення; відповідно, змінити базу для нарахування субсидій з доходів на сукупні витрати і встановити часову базу розрахунку субсидій для визначення статусу субсидіанта на момент нарахування та порядку їх надання; забезпечити щоквартальне інфляційне корегування бази, меж соціальних стандартів. Запропоновано в житловій сфері

перемістити витратний вектор на суспільні вимоги утримання житлового комплексу (житловий будинок із вбудованими нежитловими приміщеннями і земельна ділянка як охоронна зона), з урахуванням доходів від нежитлових приміщень, прибудинкової території та забудовників території громади. Запропоновано здійснити націоналізацію приватизованих вбудованих нежитлових приміщень, що розташовані в ньому, з переданням їх кондомініуму; впровадити модель зоналізації населених пунктів із встановленням історико-культурних зональних коефіцієнтів утримання житлового комплексу, історико-культурологічного місцевого податку на прибуток від нового будівництва, реконструкції на території громади та цільового фінансування пам'яток історії, культури.

На засадах державно-приватного партнерства запропоновано: в освітній інфраструктурі запровадити систему «Навчання – праця – гідне життя», що поєднує інтереси різних агентів ринку (здобувача знань, домогосподарство, державу, регіон, компанію, Український союз промисловців і підприємців, Федерацію роботодавців України); у сфері придорожньої інфраструктури здійснити розвиток придорожньої інфраструктури на підставі дорожньої карти, концесійного розвитку шляхів, вирівнювання розвитку територій, екологізації придорожньої полоси, безпеки, обслуговування осіб з особливими потребами. Визначено соціальний ефект транспортно-дорожнього комплексу від реалізації розбудови придорожньої інфраструктури у розмірі створення 11,5 тис. нових робочих місць за повної зайнятості. У соціально-екологічній сфері запропоновано здійснити формування витрат на охорону довкілля як складової соціальних витрат суб'єкта. Економічний виклик як потреба у відтворенні всіх сутнісних сил людини й основа соціального капіталу держави – регулюється усіма видами інноваційних змін.

Запропоновано з метою скорочення депривації створити Національний фонд сприяння розвитку людського капіталу для поєднання інтересів, спроможності та перспектив контрагентів цільового фінансування розвитку людського капіталу за кошти добровільних внесків у самостійно визначеному розмірі. Концепт його оцінки та управління ґрунтується на структурі людського капіталу. Сформовано концепти оцінки синергії пропозицій та визначено коефіцієнти синергоохоплення у сферах освіти та придорожньої інфраструктури. Запропонований концепт синергії освіти підтвердив, по-перше, актуальність, доцільність створення Національного фонду сприяння розвитку людського капіталу, ступінь безкоштовності-платності освіти (К-конкордації 0,839), по-друге, доцільність проекту «Навчання – праця – гідне життя» на засадах державно-приватного партнерства та регіонального підпорядкування (К-конкордації 0,839). З'ясовано, що синергія освіти має високий ступінь впливу (ЗВО, повна загальна середня освіта, фахова передвища освіта); синергія освіти школи та коледжу є вищою, ніж у ЗВО на 3,8 % за однакової структури синергії, а для розвитку людського капіталу актуальна регіональна підпорядкованість ЗВО.

КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ з врахуванням синергії				
Місія: відтворення та всебічний динамічний розвиток людського капіталу держави				
Ціль: Програма державного регулювання «інституціоналізація – екологізація – інновації – соціалізація», удосконалення умов розвитку людського капіталу: на принципах скорочення депривації, перерозподілу доходу, рівного зростання				
Об'єкт дослідження: людський капітал				
Предмет дослідження: відносини, що виникають при формуванні, розвитку людського капіталу				
Суб'єкти управління: домогосподарство, компанія, регіон, держава				
Механізм управління формуванням та розвитком людського капіталу				
Прямий зв'язок	Завдання управління: підвищення добробуту, створення умов розвитку людського капіталу вні регіону – підвищення якості людського капіталу на основі екологізації, інфраструктури, вні компанії – підвищення якості людського капіталу для зростання конкурентоспроможності			
	Класифікація систем управління людським капіталом: зовнішня/керуюча система: уряд, органи самоврядування внутрішня/керована система: домогосподарства, компанії, регіони			
	Локальні рівневі стратегії державно-приватного партнерства формування та розвитку людського капіталу домогосподарств, компаній, регіонів			
	Подолання економічної депривації в соціальній сфері – удосконалення соціальних виплат і стандартів, державної підтримки, субсидій; в інфраструктурній сфері – освіті, утриманні житла, придорожньої інфраструктури; соціальної/екологічної депривації; створення Національного фонду сприяння розвитку людського капіталу			
Напрями управління людським капіталом: правові/інституціональні, економічні, мотиваційні, інформаційні, соціальні, управління складом, порядком/структурою (якістю) людського капіталу				
Методи управління людським капіталом: правові, економічні, організаційно-розпорядчі, соціально-психологічні, технологічні, концепти інноваційних змін, управління, синергії, оцінки Національного фонду сприяння розвитку людського капіталу, його державного регулювання				
Інструменти управління: інституціоналізація, екологізація, інноваційність, соціалізація, оцінка за класифікатором змін, відповідності країни міжнародним вимогам, депривації; рейтинг розвитку людського капіталу, соціальні стандарти, державно-приватне партнерство, наукова, технічна, фінансова, фіскальна, грантова, стипендіальна, кадрова підтримка проектів.				
Моделювання процесу управління людським капіталом				
<i>Моделі засновані на Законі загального розвитку системи</i>	<i>Моделі засновані на дослідженні структури людського капіталу</i>	<i>Моделі засновані на дослідженні функцій інноваційних змін</i>	<i>Моделі механізмів управління</i>	<i>Моделі з застосуванням індексів розвитку</i>
<i>Моделі управління людським капіталом на основі синергії взаємовпливів</i>				<i>Моделі добробуту</i>
Результат управління: скорочення депривації в економічній, соціальній, інфраструктурній сферах, створення і функціонування Національного фонду сприяння розвитку людського капіталу, підвищення добробуту, рівня людського капіталу, ефективності функціонування та рівня міжнародних рейтингів України				

Зворотний зв'язок

Рис. 13. Концепція управління людським капіталом в умовах сучасних економічних викликів з врахуванням синергії взаємовпливів*

Примітка. *Розроблено автором

Синергія «ефекту наявних суспільних благ» є найнижчою при формуванні українського людського капіталу, як і «внесок у майбутні покоління» на рівні домогосподарства. Запропонована оцінка синергії придорожньої інфраструктури ґрунтується на визначенні об'єктів, суб'єктів, механізму дорожнього сервісу, методичного підходу до доцільності інвестиційного проекту придорожньої інфраструктури на засадах державно-приватного партнерства з оцінкою суспільної ефективності та концепту синергії. Її висока синергія (0,7812, прямий вплив 31,3 %, непрямий 14,6 %,

перехресний 32,3 %) обумовлена багатоаспектністю. За сферами змін максимальний коефіцієнт синергоохоплення придорожньої інфраструктури має держава у сферах інституціоналізації, інноваційності, соціалізації; домогосподарство, регіон, компанія у сферах соціалізації, інноваційності. На основі прогнозу розвитку економіки Кабінету Міністрів України на 2019–2022 рр. за моделями формування добробуту розроблені варіанти прогнозу розвитку людського капіталу з урахуванням пропозицій, які відрізняються джерелами інформації, часовими періодами, базами даних, економетричними моделями.

Здійснено прогноз добробуту згідно з оцінкою ВВП у розмірі 3,3; 3,8; 4,1 % на 2020–2022 рр. на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. № 883. Відповідно, визначено прогноз людського капіталу України на 2019–2022 рр. залежно від структури і рівня соціалізації: песимістичний – 1,1–1,23 млрд грн, оптимістичний – 4,2–4,6 млрд грн, реалістичний – 3,6–3,9 млрд грн. Добовий людський капітал на одну особу за реалістичним прогнозом склав 233,8–261,2 грн (6,27–9,5 USD); песимістичним – 73,4–82,2 грн (2,53–2,99 USD), оптимістичним – 275,1–308,4 грн (9,42–11,21 USD). Прогноз добового людського капіталу домогосподарства (2,11 умовні особи) забезпечив перевищення світового рівня бідності (5,05 USD): у 2,3 раза за людського капіталу 20 тис. грн; у 2,9 раза за людського капіталу 25 тис. грн; 3,5 раза – за 30 тис. грн; 5,2 раза – за 45 тис. грн; у 5,8 раза – за 50 тис. грн. Перевищення прогнозом людського капіталу прогнозного розміру прожиткового мінімуму складає: за реалістичного варіанта 2,5–3,3 раза, за песимістичного 0,8–2,9 раза, за оптимістичного 2,9–4,1 раза. Реалістичний прогноз базується на прямій, високій щільності зв'язку (+0,846) за середньомісячного людського капіталу домогосподарства 14,8; 15,3; 15,9; 16,5 тис. грн, що відповідає значенню індексу людського розвитку 0,735–0,737. Песимістичний прогноз ґрунтується на високому прямому зв'язку (+0,846), коли значенню людського капіталу домогосподарства за місяць 5,95; 6,15; 6,39; 6,65 тис. грн відповідає індекс людського розвитку 0,726; 0,726; 0,727; 0,728. Оптимістичний прогноз: за високої щільності прямого зв'язку (+0,849) та людського капіталу домогосподарства 17,4; 18,0; 18,7; 19,857 тис. грн за місяць, відповідно, індекс людського розвитку становить 0,737; 0,738; 0,739; 0,74.

За результатами моделювання людського капіталу та індексу людського розвитку виявлено, що значення індексу людського розвитку України є завищеним, його рівень 0,735 відповідає величині людського капіталу домогосподарства 14,8 тис. грн. Для досягнення значення індексу людського розвитку 0,75 щомісячний людський капітал одного домогосподарства має становити не менше 30 тис. грн, для рівня 0,77 – не менше 50 тис. грн.

Здійснено прогноз зміни межі покриття витрат у процесі формування людського капіталу на основі тенденцій ВВП (рис. 14) згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. № 883 та внесених пропозицій щодо скорочення депривації, організації додаткових джерел для збільшення надходжень, зміни структури сукупних витрат і доходів домогосподарства, досягнення середньомісячного людського капіталу у розмірі 19,857 тис. грн та 23,7 тис. грн для забезпечення перевищення нинішнього рівня індексу людського розвитку.

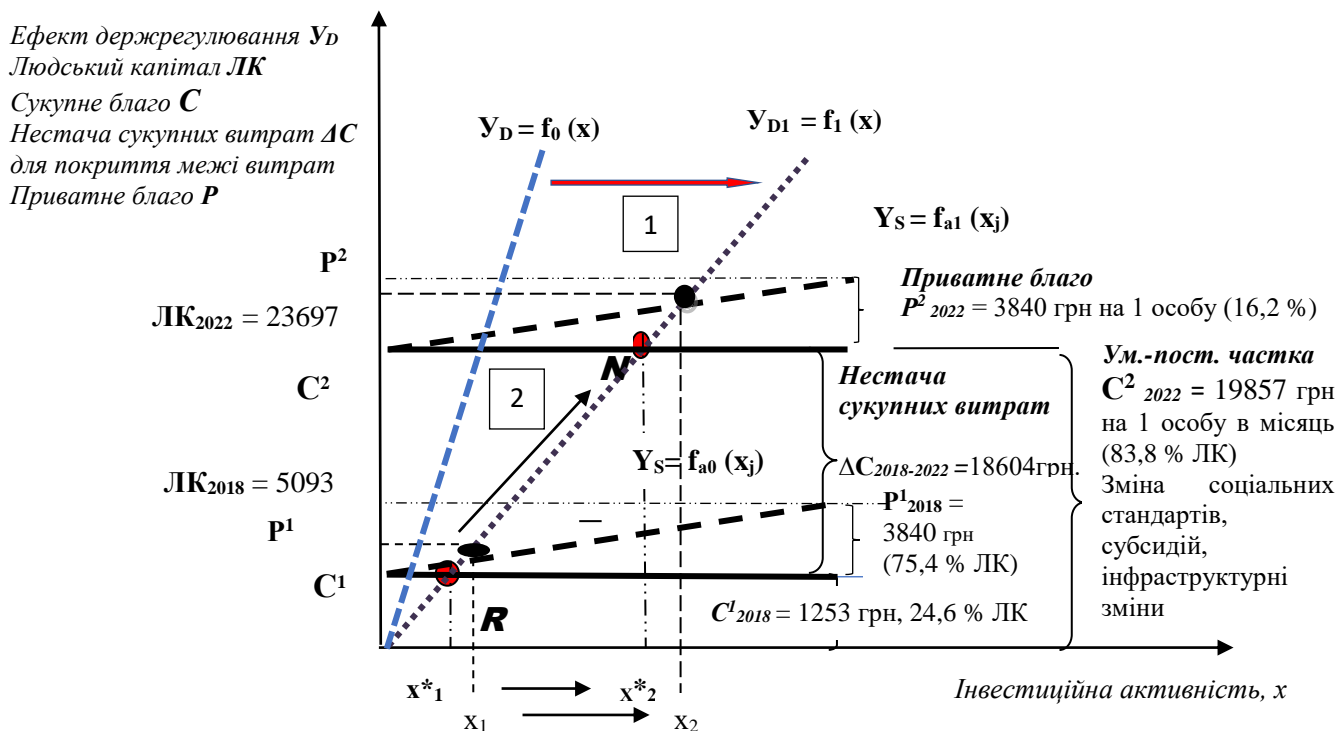

Рис. 14. Прогноз зміни межі покриття витрат на розвиток людського капіталу за зміни сукупних благ*

Примітка. *Розроблено автором за [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Прогноз розвитку людського капіталу в Україні враховує оцінки КМУ, МВФ, Всесвітнього банку та реалізацію пропозицій інституціонального соціально-економічного спрямування. Прогнозна оцінка до 2025 р. людського капіталу, ВВП, індексу людського розвитку на основі постанови Кабінету Міністрів України від 20.07.2020 р. № 671, МВФ, Всесвітнього банку з урахуванням тенденцій COVID-19 на 2020–2022 рр. (рис. 15) здійснена із застосуванням запропонованих моделей «людський капітал – номінальний ВВП», «людський капітал – індекс людського розвитку», що виявили високу (+0,810) і дуже високу (+0,991) щільність зв'язку між параметрами.

Відповідно до прогнозу Кабінету Міністрів України рівень ВВП за 2021–2023 рр. зросте до 5689,7 млрд грн; величина індексу людського розвитку за різними моделями зросте з 0,733 до 0,736 та з 0,767 до 0,77; середньомісячний людський капітал одного домогосподарства зросте з 13,4 до 17,2 тис. грн, добовий людський капітал однієї особи збільшиться з 7,3 до 8,76 USD, перевищуючи рівень всесвітньої бідності 5,06 USD від 1,3 до 1,7 раза і всесвітній рівень крайньої бідності 1,9 від 3,5 до 4,6 раза.

Згідно з прогнозом МВФ ВВП України за 2021–2025 рр. збільшиться до 4741 млрд грн, індекс людського розвитку за різними моделями зросте з 0,733 до 0,735 та з 0,767 до 0,773; середньомісячний людський капітал одного домогосподарства зросте з 12,1 до 14,1 тис. грн завдяки внесеним пропозиціям щодо скорочення депривації, організації додаткових джерел для збільшення надходжень і зміни структури сукупних витрат і доходів; добовий людський

капітал на одну особу зросте з 6,63 до 7,8 USD, перевищено всесвітній рівень бідності (5,05 USD) з 1,3 до 1,5 раза і крайню бідність (1,9 USD) у 3,5–4,1 раза.

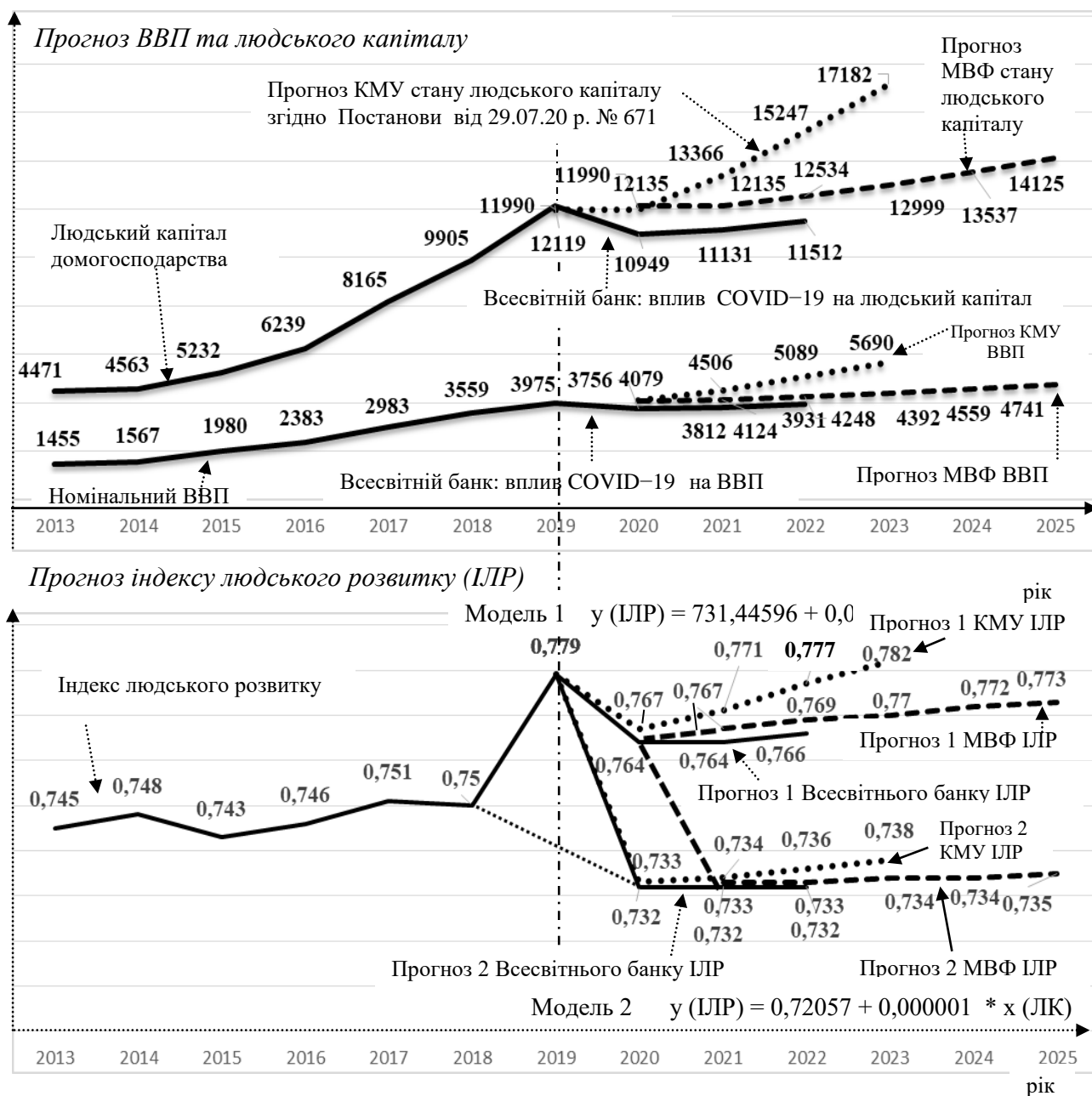

Рис. 15. Прогнозна оцінка ВВП, людського капіталу, індексу людського розвитку на 2022–2025 рр.*

Примітка.*Розроблено автором

Згідно з прогнозом Всесвітнього банку за оцінкою впливу COVID-19 на ВВП середньомісячний людський капітал одного домогосподарства зросте з 10,9 до 11,5 тис. грн за 2020–2022 рр. за реального зменшення добового людського капіталу з 6,11 до 5,96 USD. Перевищення добовим людським капіталом на одну особу рівня бідності 5,05 USD складе 1,2 раза. Перевищення добовим людським капіталом однієї особи межі крайньої бідності (1,9 USD) досягне 3,2–3,1 раза.

Отже, формування та розвиток людського капіталу в Україні згідно з прогнозними оцінками різних світових організацій до 2025 року залишаються на межі бідності за незначного підвищення значення індексу людського розвитку.

Прогнозні дані підтверджують висновки роботи щодо необхідності ефективізації державного регулювання формування та розвитку людського капіталу на основі внесених пропозицій.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми державного регулювання розвитку людського капіталу. За результатами дослідження зроблено такі висновки теоретико-методологічного змісту та прикладного спрямування:

1. На основі проведеного ретроспективного аналізу класичних, сучасних зарубіжних, вітчизняних академічних робіт розкриті існуючі теоретичні підходи до визначення і специфіки «людського капіталу»; проведено етапізацію концепцій у розрізі структурних елементів за допомогою методологічних підходів й виокремлення особливих характеристик категорій, які взаємодіють, доповнюють одна одну, дозволяють отримати всебічне якісне уявлення про об'єкт і предмет дослідження. На основі теоретико-множинного підходу, системного, структурно-логічного аналізу з урахуванням існуючих ознак структури людського капіталу за рівнем управління, за сферою застосування, за приналежністю, участю у виробничому процесі, за елементами витрат запропонована класифікація структури людського капіталу за рівнями формування і розвитку, за видами благ, суб'єктами отримання переваг, часовими та інноваційними змінами, що дозволило сформуванню концепту інноваційних змін і механізм управління на його засадах. Визначено, що соціально-економічні показники формування людського капіталу за територіальною ознакою, за рівнем управління є агрегатами індивідуальних. Розроблена власна інтерпретація визначення сутності і специфіки людського капіталу дозволила виділити окрім традиційного підходу з позиції робочої сили, підходи з позицій структури, розвитку, управління та розміру сукупних витрат його на формування.

2. Узагальнено підходи до управління людським капіталом на основі еволюційної економіки, теорій наукового управління, аналізу відмінності людського капіталу від концепцій управління персоналом і людськими ресурсами, визначено підхід до управління людським капіталом на принципах системності, процесності, комплексності, ситуаційного аналізу, мотивації, функціональності, використання методів управління в стандартних і нестандартних умовах, математичного моделювання, поєднання індивідуальних, колективних, суспільних інтересів розвитку. Запропоновано в концепцію «суспільства, заснованого на знаннях», зокрема наявних категорій, додатково включити категорію «інституціоналізація» (труд, капітал, інститути), що дає змогу оцінити ефективність управління інституційними

перетвореннями, розглянути інституціоналізацію як функцію інноваційних змін, сформулювати концепти розвитку людського капіталу; здійснити оцінку законодавчих передумов, створених в Україні для регулювання процесу скорочення депривації.

3.3 урахуванням теорій факторів виробництва, інституціоналізму, людського капіталу, управління, соціалізації, другого закону Госсена сформульовано сучасні методологічні підходи до формування людського капіталу в нових умовах функціонування національної економіки на основі закономірностей загального розвитку й окупності системи, форм їх прояву, що дало змогу визначити поняття формування/розвитку людського капіталу як соціально-економічних закономірностей єдності та динаміки структури. Визначено, що метою державного регулювання розвитку людського капіталу є оптимізація ефекту та структури суспільних благ, які залежать від структури людського капіталу. Зазначене дало змогу виявити, що внаслідок трансформації структури людського капіталу концепція оцінки та управління змінюються, і сформулювати концепт, концепцію, стратегію державного регулювання розвитку людського капіталу в умовах економічних викликів. Удосконалено класифікацію чинників формування і розвитку людського капіталу. Окрім традиційних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, вона враховує запропоновану структуру людського капіталу, види благ, функції інноваційних змін, що визначило особливості його суспільного відтворення та формування моделі механізму функціонування людського капіталу в економічній системі.

4. Сформульовано концепт інноваційних змін як метод дослідження тривимірного простору на основі мобільних складових; структури людського капіталу, функцій інноваційних змін, рівнів управління, що дало змогу розробити концепти управління людського капіталу, синергії взаємовпливів, які використано для обґрунтування пропозицій, зокрема щодо скорочення депривації у сферах освітньої та придорожньої інфраструктури. Запропонований механізм управління людським капіталом, який на відміну від інших, заснований на концепті інноваційних змін, синергії, моделях управління людським капіталом, визначив особливості сформульованої концепції державного регулювання людського капіталу.

5. Виявлено, що людський капітал одного домогосподарства склав 12,1 тис. грн у місяць із сукупних ресурсів станом на 01.06.2020 р. Виявлена тенденція зменшення реального людського капіталу обумовлена скороченням чисельності населення, загальних доходів і сукупних ресурсів. Встановлено, що зміна структури споживання населення є результатом загальної депривації 75 %, економічної 60 %, екологічної 13%, інфраструктурної 94 %, низьких реальних доходів (зокрема від власності 2,6 %), відсутності ефективного державного регулювання соціальних стандартів, державної підтримки, неадекватного розміру заробітної плати (частка зарплати в собівартості товару становить 7 %, у ВВП – 39 %, мінімальна вартість години праці українця – 20,3 % від мінімальної в ЄС). Визначено, що депривація обумовила обмеження підстав розвитку людського капіталу. Зазначене дало змогу сформулювати деталізовані оцінки економічних викликів, класифікатор змін, концепт

управління людським капіталом і здійснити моделювання чинників адаптивного людського капіталу.

6. Проведений моніторинг передумов розвитку людського капіталу на державно-регіональному рівні управління засвідчив, що людський капітал України становить 52,8 % у національному багатстві за скорочення усіх чинників формування в 2010–2020 рр., відбувається переміщення регіональних центрів розвитку з центрально-східних районів у західні. Встановлено, що межа бідності в Україні є однією з найнижчих у світі, а рівень соціальних стандартів є нижчим, не покриває витрати на формування людського капіталу; їх розмір, як і рівень добробуту, не відображує інфляційні зміни. Доведено, що основою соціальних стандартів, державної допомоги, субсидій в Україні є загальні доходи, що не відповідає другому закону Госсена і практиці ЄС, де рівень бідності визначений наявністю матеріальних благ і можливістю їх придбання – за рівнем сукупних витрат, останнє запропоновано для апробації в Україні. Враховуючи низький рівень фінансування освіти, визнання 8 % респондентів освітньої депривації запропоновано для розвитку людського капіталу модифікувати засади організації освітніх послуг з підвищенням якості на засадах державно-приватного партнерства.

7. Запропоновано концепт управління людським капіталом як метод дослідження його стану залежно від відповідності країни світовому рівню розвитку і депривації. Сформульований класифікатор змін включив деталізовані оцінки економічних викликів розвитку людського капіталу, представлені оцінкою відповідності розвитку країни світовому рівню на основі групування міжнародних індексів за критеріями інституціалізації, екологізації, національного захисту, соціалізації, інноваційності та оцінкою депривації. Залежно від їх комбінації та від виду економічного виклику визначено рейтинг розвитку людського капіталу, тип змін, а саме: застосування управління інституційними змінами за незадовільного рейтингу, управління еколого-інноваційними змінами за помірною рейтингу, управління соціалізаційно-інноваційними змінами за прискореного рейтингу. На основі концепту управління людським капіталом з'ясовано, що в Україні не може повноцінно формуватися людський капітал як деприваційний (75 %) за відповідності світовому розвитку на 39,96 %, зокрема за інституціями 32,5 %, за екологізацією 22,3 %, що є економічним викликом і потребує інституційних змін, є підставою моделювання адаптивного людського капіталу, його впливу на індекс людського розвитку і розробки концепції та стратегічних пропозицій.

8. Здійснено етапізацію моделювання управління людським капіталом на основі запропонованих функціональних, адаптаційних моделей добробуту та людського капіталу, впливу державного регулювання на його структуру, моделей синергії. Розроблені моделі розвитку людського капіталу у процесі формування добробуту, на відміну від інших, враховують структуру людського капіталу, інноваційні зміни, форми, розмір доходів, суспільних благ. Визначено області формування і розвитку людського капіталу на основі сумісного розгляду функції людського капіталу та функції державного регулювання розвитку, що дало змогу зробити висновок: в Україні людський капітал

перебуває на стадії формування, нинішнє державне регулювання розвитку є недостатнім, а національна економіка наближена до централізованої. У процесі формування добробуту в соціалізаційних моделях встановлено прямий, суттєвий, дуже високий зв'язок між розмірами людського капіталу і ВВП, що дало змогу здійснити прогноз добового людського капіталу на одну особу на 2021–2022 рр. у розмірі 2,9–3,0 USD за моделлю трудового доходу; 9,2–9,5 USD за моделлю «праця – власність»; 10,9–16,8 USD за моделлю «праця – власність – державна підтримка».

9. Розроблено комплекс моделей державного регулювання структури людського капіталу, а саме: модель впливу державного регулювання на величину і складові людського капіталу, модель структури людського капіталу для різних груп населення, модель державного регулювання суспільного блага, які враховують зміну інвестиційної активності та виведення людського капіталу з кризового стану, що застосовано для аналізу та обґрунтування пропозицій.

10. На основі аналізу впливу адаптивних чинників на людський капітал з'ясовано, що модель індексу людського розвитку не відображає вплив істотних національних чинників на формування людського капіталу. Запропоновані економетричні моделі адаптивного людського капіталу і чинників його формування для встановлення впливу на ВВП та індекс людського розвитку за інноваційними змінами у сферах інституціалізації, екологізації, інноваційності, соціалізації. Результатами моделювання є виявлений прямий високий, дуже високий вплив адаптивних показників на рівень людського капіталу, індекс людського розвитку (+0,819), ВВП (+0,985), сформовано оціночний ряд адаптивних індексів, що використано в концепції управління людським капіталом, для обґрунтування пропозицій, їх впливу на рівень міжнародних індексів та моделювання прогнозу.

11. Сформульовано визначення «структурної синергії формування і розвитку людського капіталу», що, на відміну від синергії організації, засновано на принципах загального розвитку системи, структурі людського капіталу, концепті інноваційних змін. Це дало змогу сформулювати визначення «синергії людського капіталу на різних системних рівнях», «ефекту синергетичної матрьошки», «циклу синергетичності», класифікувати стадійні синергетичні ефекти. Доведено, що синергія елементів людського капіталу, інвестиційна активність зростають пропорційно підвищенню стадійності розвитку (від фізіологічного до соціального), типу інноваційних змін, від мікро- до макрорівня. Обґрунтовано модель і концепт синергії людського капіталу на основі запропонованої класифікації синергії за структурою людського капіталу, функціями інноваційних змін, рівнями управління. Зазначене використано у процесі оцінки синергії за видами в концептах освітньої взаємодії та придорожньої інфраструктури, формування, управління національним фондом сприяння розвитку людського капіталу.

12. Обґрунтовано концепцію та стратегію розвитку людського капіталу на основі управління інституційними змінами щодо врегулювання економічних викликів внаслідок розбіжності інтересів суб'єктів різних рівнів управління з визначенням сфер, завдань, заходів управління. На основі аналізу базових умов

розвитку людського капіталу, вимог удосконалення інституційних засад, інституту власності, інфраструктури, депривації, створення механізмів державного регулювання в кожній сфері, що забезпечує робочі місця, заробітну плату, самофінансування, податкові надходження, розроблено пропозиції щодо скорочення економічної, соціальної депривації, депривації в освітній і придорожній інфраструктурі з урахуванням синергійної оцінки. Зазначене дало змогу визначити якісний вплив пропозицій на міжнародний рейтинг України.

13. Запропоновано науково-методичні підходи щодо реалізації пропозицій з удосконалення інститутів соціальних стандартів, управління житловою інфраструктурою, державно-приватного партнерства у сфері освітньої та придорожньої інфраструктури, що дало змогу обґрунтувати інструментарій антидеприваційних заходів, нормативно-правової бази державного регулювання розвитку людського капіталу та сформулювати прогнозні оцінки.

14. Здійснено варіантний прогноз формування людського капіталу, індексу людського розвитку до 2025 року з урахуванням прогнозних оцінок Кабінету Міністрів України, Міжнародного валютного фонду, Світового банку та наслідків пандемії COVID-19 з використанням запропонованих моделей «людський капітал – номінальний ВВП», «людський капітал – індекс людського розвитку» на основі встановленої високої і дуже високої щільності зв'язку. Найбільш оптимістичним є прогноз людського капіталу згідно з оцінками Кабінету Міністрів України за 2021–2023 рр. в розмірі 13,4–17,2 тис. грн одного домогосподарства у місяць і добовий однієї особи 7,3–8,8 USD з перевищенням рівня бідності (5,05 USD) в 1,6–2 рази, що відповідає зміні індексу людського капіталу у межах 0,733–0,736 (0,767–0,771) залежно від моделі розрахунку. Відповідно до прогнозу Міжнародного валютного фонду ВВП до 2025 року, середньомісячний людський капітал одного домогосподарства зросте з 12,1 до 14,1 тис. грн з перевищенням рівня бідності в 1,3–1,5 раз, добовий на особу 6,6–7,8 USD за індексу людського розвитку за різними моделями у межах 0,733–0,735 (0,767–0,773). Згідно з прогнозом Всесвітнього банку за оцінкою впливу COVID-19 на ВВП середньомісячний людський капітал зростає з 10,9 до 11,5 тис. грн за 2020–2022 рр., а реальний добовий зменшиться з 6,11 до 5,96 USD з перевищенням рівня бідності в 1,2 раза. Здійснено прогноз зміни межі покриття витрат у процесі формування людського капіталу завдяки внесеним пропозиціям для перевищення рівня індексу людського розвитку 0,735 за середньомісячного людського капіталу одного домогосподарства у розмірі 19,9 тис. грн і 23,7 тис. грн, що забезпечить перевищення рівня бідності в 7,3 та 12,2 рази.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Головніна О. Г. Методологічні засади соціально орієнтованої ринкової економіки: монографія. Київ, 2005. 460 с.
2. Головніна О. Г. Methodology valuation of increasing cost property. Socio-economic problems of management: Collective monograph. Thorpe-Bowker,

Me Ibourne, Australia, 2015. P. 241–248. *Автором запропонована методика факторного аналізу структури власності та урядового стимулювання.*

3. Головніна О. Г. Methodology of the socio-economic adjusting in the conditions of transformation economy. Economic efficiency of business in the conditions of unstable economy: Collective monograph. Aspect Publishing of Budget Printing Center Taunton MA United States of America, 2015. P. 31–37. *Автором запропоновано теоретико-методологічний підхід до державного регулювання людського капіталу з врахуванням особливостей трансформаційної економіки.*

4. **Golovnina O. G.**, Somkina T. V. Estimation of influence of state regulation on development of the social capital of the subject of managing. Competitiveness of Entrepreneurial Structures: Features and Prospects: Collective monograph. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. 2018. P. 32–45. *Автором запропоновано методику оцінки впливу державного регулювання на формування, розвиток людського капіталу.*

5. Головніна О. Г. Управління людським капіталом: теорія, методологія, практика: монографія. Київ, 2019. 473 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Головніна О. Г. Методологія оцінки ефективності мотивації трудової активності індивіда. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2003. Т. 18. Серія: Економічні науки. С. 63–68.

7. Головніна О. Г. Особливості синергетичного підходу в соціально-економічному дослідженні. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2006. Вип. 12. С. 178–181.

8. Головніна О. Г. Методологічні аспекти розвитку (деградації) системи. Вісник НТУ. 2006. № 11. С. 100–106.

9. Головніна О. Г. Мотивація: теоретичні та аналітичні аспекти. Вісник НТУ. 2006. Серія: Економічні науки. Ч. 1. № 13. С. 142–150.

10. Головніна О. Г. Аспекти оцінки синергетичних соціально-економічних ефектів у трансформаційній економіці. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2007. Том 68. Серія: Економічні науки. С. 21–25.

11. **Головніна О. Г.**, Горілий С. В. Удосконалення соціального клімату підприємства в транзитивній економіці. Вісник Національного транспортного університету. 2007. Серія: Економічні науки. № 14. С. 251–255. *Здобувачем обґрунтовано класифікацію чинників соціального клімату суб'єкта господарювання.*

12. Головніна О. Г. Аспекти синергетичного ефекту в програмі регіональної стабілізації «Автошляхбудсервіс». Управління проектами, системний аналіз і логістика. 2007. № 4. С. 220–225.

13. Головніна О. Г. Деякі аспекти соціально-економічного планування. Вісник Національного транспортного університету. 2007. Серія: Економічні науки. № 15. С. 205–212.

14. Головніна О. Г. Аспекти концепції синергетизма в соціально-економічному дослідженні. Управління проектами, системний аналіз і логістика. 2008. № 5. С. 261–266.

15. Головніна О. Г. Методологічні канони синергетичності соціально-економічної системи. Вісник Національного транспортного університету. 2008. № 16. С. 249–257.

16. Головніна О. Г. Ще раз про ефективність функціонування соціально-економічної системи. Вісник Національного транспортного університету. 2008. Серія: Економічні науки. № 17. С. 225–228.

17. Головніна О. Г. Ефективність держрегулювання: причини та наслідки. Вісник Національного транспортного університету. 2009. Серія: Економічні науки. № 18. С. 242–248.

18. Головніна О. Г. Основи методології синергетичного соціально-економічного розвитку системи. Вісник Національного транспортного університету. 2009. Серія: Економічні науки. Ч. 1. № 19. С. 203–213.

19. Головніна О. Г. Методологія синергетичного соціально-економічного розвитку. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2010. Том 107. Серія: Економічні науки. С. 12–21.

20. Головніна О. Г. Деякі аспекти формування конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах трансформації економіки. Проблеми системного підходу в економіці. 2010. Вип. 33. С. 39–42.

21. Головніна О. Г. Погляд синергетики: соціально-економічні інновації та псевдоінновації в період роздержавлення майна в Україні. Вісник Національного транспортного університету. 2010. Економічна серія. № 20. С. 252–258.

22. Головніна О. Г. Оцінка синергетичності соціально-економічних систем. Вісник Національного транспортного університету. 2010. Ч. 1. № 21. С. 275–281.

23. Головніна О. Г. Методика оцінки синергії соціально-економічної системи при запровадженні інновацій. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2011. Том 108. Серія: Економічні науки. № 21. С. 27–37.

24. Головніна О. Г. Дефляторна оцінка синергетичності соціально-економічної системи на мікрорівні. Вісник Ужгородського університету. 2011. Вип. 32. Серія: Економіка. С. 167–171.

25. Головніна О. Г. Деякі аспекти дослідження синергетичності соціально-економічних систем. Вісник Національного транспортного університету. 2011. № 23. С. 171–176.

26. Головніна О. Г. Аспекти оцінки тіньової синергії соціально-економічного розвитку системи. Вісник Національного транспортного університету. 2011. Ч. 1. № 24. С. 243–251.

27. Головніна О. Г. Моделювання впливу державного регулювання на зміну вартості власності. Економіка, менеджмент, бізнес. 2015. № 2 (12). С. 64–70.

28. Головніна О. Г. Методологічні основи підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання в трансформаційній економіці. Економіка, менеджмент, бізнес. 2015. № 3(13)/15. С. 28–35.

29. **Головніна О. Г.**, Лобань О. О. Деякі аспекти корпоративних прав в трансформаційній економіці. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2016. № 1(15). С. 68–74. *Здобувачем визначена роль корпоративних прав.*

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних

30. Golovnina O. G. Methodology socio-economic analysis with allowance for valuation synergy. Economics and Finance. Scientific journal. Economics and management: problems of science and practice. 2014. Vol. 1. P. 58–63.

31. Golovnina O. G. Methodology socio-economic development and management. Economics and Finance. Scientific journal. Socio-economic aspects of economics and management: Collection of scientific articles. 2015. Vol.1. P. 69–77.

32. Golovnina O. G. Methodological aspects formations of the social capital. Economics and Finance. Scientific journal. 2018. Issue 4. P. 27–34.

33. Головніна О. Г. Синергія формування людського капіталу. Регіональна економіка та управління. 2019. № 4 (26). С. 98–102.

34. Golovnina O. G. Problem of human capital formation in Ukraine. Economics and Finance. Scientific journal. 2019. Issue 6. P. 49–71.

Статті в інших виданнях:

35. Головніна О. Г. Моделювання соціального оптимуму суспільного блага. Проблеми транспорту. 2004. Вип. 1. С. 126–129.

36. Головніна О. Г. Особливості переливів ресурсів або побічних ефектів в українській національній економіці. Проблеми транспорту. 2005. Вип. 1. С. 36–43.

37. **Головніна О. Г.**, Власенко М. В. Особливості інноваційного розвитку України. Проблеми транспорту. 2005. Вип. 2. С. 37–42. *Здобувачем класифіковані та проаналізовані чинники інноваційного розвитку України.*

38. **Головніна О. Г.**, Горілий С. В. Аспекти соціального клімату держави. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2006. Вип. 10. С. 238–245. *Здобувачем розглянуті чинники формування добробуту в країні, особливості його формування на макро- та мікрорівні.*

39. Головніна О. Г. Особливості синергетичного підходу в соціально-економічному дослідженні. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2006. Вип. 12. С. 178–183.

40. Головніна О. Г. Аспекти синергетичного ефекту при аналізі соціально-економічних процесів в перехідній економіці. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2006. Вип. 11. С. 30–37.

41. **Головніна О. Г.**, Горілий С. В. Законодавчі передумови створення української соціально-орієнтованої ринкової економіки. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2006. Вип. 3. С. 70–75. *Здобувачем розглянуто законодавчо-нормативну базу соціального спрямування в Україні.*

42. Головніна О. Г. Аспекти соціально-економічних ефектів в транзитивній українській економіці. Формування економічних відносин в умовах становлення ринку. 2006. С. 382–396.

Тези наукових доповідей

43. **Головніна О. Г.,** Іванова Н.Ю. Синергетичні соціально-економічні ефекти в трансформаційній економіці. Стан і проблеми обліку, контролю і аналізу в умовах транзитивної економіки. Міжнародна науково-практична конференція, м. Алушта, 10–12 травня 2007 року: тези доповіді. Алушта, 2007. С. 185–187. *Здобувачем запропоновано розглянути особливості синергетичних соціально-економічних ефекти в трансформаційній економіці.*

44. Головніна О. Г. Формування синергетичних соціально-економічних ефектів в умовах розвитку підприємництва. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні. III Міжнародна науково-практична конференція, м. Ялта, 15–17 травня 2007 року: тези доповіді. Ялта, 2007. С. 65–67.

45. Головніна О. Г. Методологічні аспекти аналізу соціально-економічної діяльності. Стан і проблеми обліку, контролю і аналізу в умовах транзитивної економіки. Міжнародна науково-практична конференція, м. Донецьк, 25 травня 2007 року: тези доповіді. Донецьк, 2007. С. 155–158.

46. Головніна О. Г. Обґрунтування синергетичних соціально-економічних проектів. Управління підприємством: діагностика, стратегія, ефективність. XVI міжнародна науково-практична конференція, м. Таллінн, Естонська Республіка, 10–11 квітня 2008 року: тези доповіді. Таллінн. Естонська Республіка, 2008. С. 43–44.

47. **Головніна О. Г.,** Іванова Н.Ю., Міськова Т.І. Аспекти теорії синергетичності соціально-економічної системи. Економіка і менеджмент на транспорті. Міжнародний науково-практичний семінар, м. Київ, 15–16 травня 2008 року: тези доповіді. Київ, 2008. С. 14–15. *Здобувачем запропоновано розглянути особливості Закону загального розвитку системи на синергетичному рівні.*

48. Головніна О. Г. Аспекти ефективізації соціально-економічної системи в трансформаційній економіці. Менеджмент підприємницької діяльності. VII Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Симферопіль, 15–18 квітня 2009 року: тези доповіді. Симферопіль, 2009. С. 9–11.

49. Головніна О. Г. Необхідність та достатність фіскального регулювання в трансформаційній економіці. Теорія та практика економіки й підприємництва. VII міжнародна науково-практична конференція, м. Алушта №4 -6 травня 2009 року: тези доповіді. Київ, 2009. С. 73–84.

50. **Головніна О. Г.,** Бідняк М.Н. Методологія фіскального регулювання. Бізнес і наука: вектори співпраці. Міжнародний науково-практичний бізнес-форум, м. Велика Алушта, 18–22 травня 2009 року: тези доповіді. Велика Алушта. 2009. С. 64–66. *Здобувачем запропоновано розглянути удосконалення методології фіскального регулювання для підвищення рівня соціалізації суб'єктів господарювання.*

51. Головніна О. Г. Закон соціалізації національного законодавства. Теоретичні основи та сучасні моделі розвитку національної економіки в умовах інтеграційних процесів. Міжнародна науково-практична конференція, м. Тернопіль, 4–6 грудня 2009 року: тези доповіді. Тернопіль, 2009. С. 75–83.

52. Головніна О. Г. Аспекти формування вартості соціально-економічної системи. Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці. IV міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 1 грудня 2009 року: тези доповіді. Київ, 2009. С. 121–123

53. **Головніна О. Г.**, Бідняк М. Н. Особливості реалізації механізму державного партнерства при формуванні дорожньо-туристичної інфраструктури. Теорія та практика економіки й підприємництва. VII міжнародна науково-практична конференція, м. Алушта, 11–13 травня 2010 року: тези доповіді. Алушта, 2010. С. 129–130. *Здобувачем сформульовані особливості реалізації державно-приватного партнерства при формуванні дорожньо-туристичної інфраструктури..*

54. Головніна О. Г. Синергетичність соціально-економічної системи: методологія, фактори та показники оцінки. Проблеми розвитку транспорту в умовах економічної кризи. Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 червня 2010 року: тези доповіді. Київ, 2010. С. 9–11.

55. **Головніна О. Г.**, Міськова Т. І. Удосконалення методології соціально-економічного розвитку. Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України». IX міжнародна науково-практична конференція, м. Алушта, 30 вересня–2 жовтня 2010 року: тези доповіді. Алушта, 2010. С. 144–145. *Здобувачем запропоновано удосконалення методології розвитку соціально-економічної системи як основи підвищення її синергетизму.*

56. Головніна О. Г. Методика оцінки тіньової синергії соціально-економічного розвитку. Теорія та практика економіки й підприємництва. VIII міжнародна науково-практична конференція, м. Алушта, 19–32 травня 2011 року: тези доповіді. Алушта, 2011. С. 38.

57. Головніна О. Г. Особливості державно-приватного партнерства в формуванні придорожньо-туристичної інфраструктури. Туризмознавство: наукові та практичні аспекти. Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Івано-Франківськ, 22–23 вересня 2011 року: тези доповіді. Івано-Франківськ, 2011. С. 117–121.

58. Головніна О. Г. Основи методичного підходу до соціально-економічного аналізу з врахуванням синергетизму системи. Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи. Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 26–27 грудня 2014 року: тези доповіді. Львів, 2014. С. 86–89.

59. Головніна О. Г. Методологія соціально-економічного аналізу з врахуванням синергетичної оцінки. Економіка та управління: проблеми науки та практики. Міжнародна науково-практична конференція, м. Нюрнберг, Німеччина, 19.12.2014: тези доповіді. Нюрнберг, 2014. С. 58–63.

60. Головніна О. Г. Методологія соціалізації національної економіки. Areas of scientific thought – 2014/2015. XI international, scientific and practical

conference, Sheffield. Decembe 30, 2014 – January 7, 2015. Vol.6. Economic science Governance. Sheffield. Science and education LTD, p. 28–30.

61. Головніна О. Г. Деякі аспекти соціально-економічного регулювання. *Luczowe aspekty naukowej dzialalnosci*. Miedzinarodowej international naukowipraktycznej konferencji, Przemysl, 7–15 stycznia 2015 roku. Vol.3. Economiczne nauki: Przemysl. Nauka I studia, s. 102–104.

62. Головніна О. Г. Методологічні основи синергетичності соціально-економічних систем. «Moderni umozenosti vedi – 2015». Miezinarodni vedeckoprakticka confe-rence, Praga, 27.01.2015–05.02.2015. Dil 3. Economicke vedy. Publishing House «Education and Science» s.r.o., s. 97–99.

63. Головніна О. Г. Методологія соціально-економічного регулювання в трансформаційній економіці. Актуальні проблеми економіки та права: теорія та практика. Всеукраїнський науково-практичний семінар, м. Київ, 22 травня 2015 року: тези доповіді. Київ, 2015. С. 43–48.

64. Головніна О. Г. Інформаційні засади методології розвитку соціально-економічної системи. Інформаційне-документаційне забезпечення сучасного суспільства. Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 19–20 травня 2016 року: тези доповіді. Київ, 2016. С. 17–20.

65. Головніна О. Г. Методика оцінки синергії соціально-економічної системи при запровадженні інновацій. Вплив біоекономіки на просторовий розвиток територій. Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 14–15.09.2018 року: тези доповіді. Київ, 2018. С. 67–69.

66. Головніна О. Г. Оцінка вартості державного регулювання соціального капіталу – найвищої стадії розвитку людського капіталу. Актуальні проблеми економіки та менеджменту (м. Запоріжжя, 2018 р.); IV міжнародна науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 23 серпня 2018 року: тези доповіді. Запоріжжя, 2018. С. 101–103.

67. Головніна О. Г. Аналіз і моделювання розвитку людського капіталу. Розвиток біоенергетичного потенціалу в сільському господарстві. IV міжнародний науково-практичний семінар, м. Київ, 15–16 лютого 2019 року: тези доповіді, Київ. С.46-49.

68. Головніна О. Г. Діагностичний інструментарій управління людським капіталом. Економічна система країни в контексті міжнародного співробітництва: стан та перспективи розвитку. Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 31 серпня 2019 року: тези доповіді, Львів, 2019. С. 42–44.

69. Головніна О. Г. Моделювання управління людським капіталом. Актуальні питання економіки в забезпеченні цілей сталого розвитку. Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 4 жовтня 2019 року: тези доповіді, Київ, 2019. С.47–50.

70. Головніна О. Г. Моделювання людського капіталу в умовах змін ринкового середовища. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні. Міжнародна науково-практична конференція, м. Вінниця, 12 березня 2021 року: тези доповіді, Вінниця, 2021. С. 219–222. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/schedConf/presentation>.

АНОТАЦІЯ

Головнина О. Г. Державне регулювання розвитку людського капіталу в умовах економічних викликів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методологічних основ і науково-практичних рекомендацій, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему з розробки комплексу інструментів, методів державного регулювання формування та розвитку людського капіталу в Україні.

У роботі досліджено концептуальні засади державного регулювання людського капіталу з урахуванням розвитку соціально-економічної парадигми, вдосконалення концепції суспільства, заснованого на знаннях. Систематизовано концептуальні підходи до визначення людського капіталу і викладено авторську інтерпретацію його сутності та структури на засадах методології загального розвитку системи, інтерпретацію понятійно-категоріального апарату сфери дослідження.

Діагностовано стан українського людського капіталу згідно зі світовими рейтингами на державному, регіональному, домогосподарчому рівнях управління. Сформовано концепт інноваційних змін, концепт державного регулювання людського капіталу як методи дослідження чинників, які визначають його стан, зокрема залежно від відповідності країни світовому рівню розвитку, депривації та класифікатора змін. Розроблено механізм управління з врахуванням синергетичної взаємодії, комплекс моделей розвитку людського капіталу для формування добробуту, державного регулювання структури людського капіталу, адаптивного людського капіталу і чинників його формування для здійснення впливу на ВВП та індекс людського розвитку за напрямками інноваційних змін, модель і концепт синергії людського капіталу.

Обґрунтовано концепцію, стратегію, механізм управління людським капіталом з урахуванням синергетичних оцінок в умовах економічних викликів. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання розвитку людського капіталу на засадах скорочення депривації.

Ключові слова: людський капітал, структура людського капіталу, концепт інноваційних змін, сфери формування та розвитку людського капіталу, управління людським капіталом, державне регулювання, концепт державного регулювання людського капіталу, таксономічний інтегральний індекс людського капіталу, індекс людського розвитку.

АННОТАЦИЯ

Головнина Е. Г. Государственное регулирование развития человеческого капитала в условиях экономических вызовов. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2021.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических основ и научно-практических рекомендаций, которые в совокупности решают важную научную проблему по разработке комплекса инструментов, методов государственного регулирования формирования и развития человеческого капитала.

В работе исследованы концептуальные основы государственного регулирования человеческого капитала с учетом развития социально-экономической парадигмы, усовершенствования концепции общества, основанного на знаниях. Предложено в концепцию «общества знаний» ввести дополнительную категорию «институционализация» (труд, капитал, институты) к существующим составляющим: «знания», «перспективы», «социализация», что позволяет оценить эффективность управления институциональными преобразованиями в области регулирования человеческого капитала. Сформулирован методологический подход к формированию/развитию человеческого капитала как к социально-экономической закономерности единства и динамики его структуры на основе закономерностей общего развития и окупаемости системы, форм их проявления, системного соединения интересов микроуровня (домохозяйства при создании капитализированного взноса в развитие будущих поколений, физиологического, предпринимательского, интеллектуального, социального капитала), мезоуровня (компании, региона с социально-экологической моделью бизнеса) и макроуровня (национальный, наднациональный уровень с концепцией человеческого развития).

Предложенная структура человеческого капитала классифицирована в зависимости от видов благ, элементов «потребления и отдачи», субъектов получения благ и управления, от временных характеристик и типа инновационных изменений. Ее особенности позволили внести дополнения в существующую классификацию факторов формирования и развития человеческого капитала и определить особенности его общественного воспроизводства. Предложена собственная интерпретация человеческого капитала на основе методологии общего развития системы, систематизации концептуальных подходов к определению человеческого капитала и его структуры.

Сформулирован концепт инновационных изменений как метод исследования трехмерного пространства, который отражает взаимосвязи между элементами структуры человеческого капитала, типами инновационных изменений на разных уровнях управления. Диагностировано состояние украинского человеческого капитала на уровне домашнего хозяйства, государства и регионов, определено уровень соответствия Украины мировым требованиям. Сформулирован концепт государственного регулирования человеческого капитала как метод исследования факторов, определяющих его состояние на основе предложенного классификатора изменений, учитывающего оценку международного признания страны (по институциональному,

экологическому, инновационному, социализационному направлениям) и внутреннюю оценку депривации и типа развития человеческого капитала.

Определена этапизация моделирования управления человеческим капиталом, разработан комплекс моделей человеческого капитала, благосостояния (с учетом структуры человеческого капитала, инновационных изменений, форм и размеров доходов и общественных благ), государственного регулирования структуры человеческого капитала и факторов его формирования для осуществления влияния на валовой внутренний продукт и индекс человеческого развития по направлениям инновационных изменений. Предложенная методика оценки адаптивного человеческого капитала сформированна по векторам инновационных изменений с учетом международных и локальных национальных оценок (индексов социальных стандартов, охраны здоровья, тенизации, демографии), определила высокую, очень высокую связь с индексом человеческого развития, валовым внутренним продуктом и позволяет влиять на уровень последних.

Обоснованы области формирования и развития человеческого капитала под воздействием государственного регулирования на основе методологии общего развития и окупаемости системы, моделирования совместного рассмотрения функций человеческого капитала и государственного регулирования, что позволило определить его современное состояние.

Предложена классификация эффективности государственного регулирования человеческого капитала. Эффективность государственного регулирования человеческого капитала изменяется по срезам (минимальная, средняя, максимальная), что соответствует уровням централизации экономики (максимальная, умеренная, минимальная), формам организации общества (централизованная, рыночная, социально ориентированная), что определяет уровень благосостояния: минимальный, средний, высокий.

Разработан комплекс моделей государственного регулирования структуры человеческого капитала, а именно: модель влияния государственного регулирования на величину и составляющие человеческого капитала, модель структуры человеческого капитала для различных групп населения, модель государственного регулирования общественного блага, которые учитывают изменение инвестиционной активности. Обоснованы модели синергии человеческого капитала на основе предложенной классификации синергии в соответствии со структурой человеческого капитала, инновационными изменениями и уровнями управления. Сформулировано определение «структурной синергии формирования и развития человеческого капитала», «синергетический эффект развития на разных системных уровнях», «эффект синергетической матрёшки», «цикл синергетичности», классифицированы стадийные синергетические эффекты. Сформировано концепт и модели синергии, модель государственного регулирования человеческого капитала с учетом синергии. Обосновано концепцию, стратегию, механизм управления человеческим капиталом с учетом синергетических оценок в условиях экономических вызовов. Разработаны предложения по усовершенствованию государственного

регулирования развития человеческого капитала на основе сокращения депривации.

Ключевые слова: человеческий капитал, структура человеческого капитала, концепт инновационных изменений, области формирования и развития человеческого капитала, управление человеческим капиталом, государственное регулирование, концепт государственного управления человеческим капиталом, таксономический интегральный индекс человеческого капитала, индекс человеческого развития.

ANOTATION

Golovkina E. G. State regulation of human capital development under the conditions of economic challenges. – The qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.03 «Economics and Management of National Economy». National University of Life and Environmental Science of Ukraine. Kyiv, 2021.

The thesis is devoted to the development of theoretical and methodological foundations and scientific and practical recommendations, which together solve an important scientific problem on the development of a set of tools, methods of state regulation of the formation and development of human capital in Ukraine.

The work explores the conceptual foundations of state regulation of human capital, taking into account the development of the socio-economic paradigm, the improvement of the concept of a society based on knowledges; systematized conceptual approaches to the definition of human capital; stated own interpretation of its essence and structure based on methodology of the system's general development, the interpretation of the conceptual-categorical apparatus of the research sphere; diagnosed the condition of Ukrainian human capital in accordance with world rankings, at the State, regional, household levels of governance; formed the concept of innovative changes, the concept of state regulation of human capital as factor's studying methods, which determinate its condition, including dependance from the country's compliance of world's development level, deprivation and the classifier of changes; was formed management mechanism including synergetic interaction; developed the complex of models for the human capital development at a well-being formation, state regulation of the human's capital structure, adaptive human capital and factors of its formation to influence on GDP and the human development index by the directions of innovative changes, the model and concept of human capital synergy; substantiated the concept, strategy, mechanism of human capital management, taking into account synergetic assessments unde the conditions of economic challenges; formulated proposals for improving state regulation of human capital development based on the reduction of deprivation.

Key words: human capital, the structure of human capital, the concept of innovative changes, areas of formation and development of human capital, human capital management, government regulation, the concept of government human capital management, taxonomic integral index of human capital, human development index.

Підписано до друку 27.08.2021 року. Формат 60x84\16
Ум. друк. арк. 1,9 Обл.-вид.арк. 1,9
Наклад 100 прим. Зам. № 210616

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, тел.: 527-81-55, e-mail: nubip_druk@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4097 від 17.06.2011

